

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра зарубіжної літератури та полоністики

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри зарубіжної літератури та полоністики

доктор філологічних наук, професор

Галина САБАТ _____ « » _____ 2024 р.

Поетичне месіанство у повеснній ліриці Чеслава Мілоша

Спеціальність 014 Середня освіта (Мова і література (польська, англійська))

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – вчитель польської мови та зарубіжної літератури,
викладач закладу фахової передвищої, вищої освіти, викладач англійської мови

Автор роботи – **Барщик Марія Олегівна**

підпис

Науковий керівник – кандидат філологічних наук,
доцент **Меньок Віра Володимирівна**

підпис

Дрогобич, 2024

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра зарубіжної літератури та полоністики

Завідувач кафедри
Галина САБАТ _____

(підпис)

(дата)

ЗАВДАННЯ

для підготовки кваліфікаційної (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи

- 1. Тема: «Поетичне месіанство у повоєнній ліриці Чеслава Мілоша»**
- 2. Керівник Меньок Віра Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент**
- 3. Студентка Барщик Марія Олегівна**
- 4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:**
 - проаналізувати творчу еволюцію Чеслава Мілоша з виокремленням повоєнного періоду;
 - концептуалізувати категорію поетичного месіанства у повоєнній ліриці Мілоша;
 - систематизувати поетичний доробок Чеслава Мілоша у повоєнний період зі з'ясуванням домінантних поетичних концептів та мотивів його збірок;
 - проінтерпретувати характер ліричного суб'єкта та поетикальні техніки будування ліричного монологу у повоєнних поетичних збірках Мілоша;
 - схарактеризувати на обраних прикладах віршів моделі поетичного світу Мілоша у повоєнній ліриці;
 - дослідити контекст польської поезії після 1945 року та визначити місце у ньому повоєнної творчості Чеслава Мілоша;
 - з'ясувати філософсько-поетичний феномен Мілоша-месіаніста у сучасному польському та українському літературному дискурсі;
 - здійснити огляд української літературознавчої та трансляторської рецепції творчості Мілоша.

Список рекомендованої літератури:

1. Franaszek Andrzej. Miłosz. Biografia. – Kraków: Znak, 2011.
2. Блонський Ян. Страх, сні і пророцтва. – «Посестри». – № 85 (електронний ресурс).
3. Бараньчак Станіслав. Передмова до «Поневоленого розуму» Ч. Мілоша. – «Всесвіт». – 1991. – № 7. – С. 167–170.
4. Грицак Ярослав. Мілош – важлива модель для України. – Zahid.net (електронний ресурс)
5. Забужко Оксана. Уроки Мілоша. – «Всесвіт». – 1993. – № 1. – С. 133–135.
6. Нахлік Олесь. Українська перцепція та рецепція прози Чеслава Мілоша. – «Київські політичні студії». – 2010. – Том 15. – С. 443–457.
7. Поліщук Ярослав. Уроки творчості Чеслава Мілоша. – «Дніпро». – 2011. – № 7. – С. 144–148.
8. Шевченко Станіслав. Чеслав Мілош – мудрець серед поетів: роздуми про творчість Чеслава Мілоша, про зустрічі з ним. – «Українська література». – 30 груд. 2011. – С. 12 – 13.

5. Етапи підготовки роботи

№	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Збір матеріалу та його опрацювання	до 12.03.2024	19.03.2024
2.	Написання плану роботи, формулювання основних дослідницьких концепцій та ідей	до 12.05.2024	19.05.2024
3.	Написання основної частини роботи	до 05.09.2024	12.09.2024
4.	Завершення написання роботи	до 19.10.2024	20.10.2024

Дата видачі завдання 15.09.2023

Термін подачі роботи керівникові 20.10.2024

З вимогами до виконання кваліфікаційної роботи і завданням ознайомлений (а)

Барщик Марія Олегівна _____
(підпис студентки)

Керівник Меньок Віра Володимирівна _____

Захист кваліфікаційної (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи

Поетичне месіанство у повоєнній ліриці Чеслава Мілоша

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою:

Коротка мотивація захисту:

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Дата

Голова ЕК _____
підпис

прізвище, ім'я

Секретар ЕК _____
підпис

прізвище, ім'я

Анотація

Магістерська робота Марії Барщик «Поетичне месіанство у повоєнній ліриці Чеслава Мілоша» присвячена творчості найвизначнішого та найвпливовішого польського поета й письменника минулого сторіччя. Концепція дослідження зосереджена на аналізові та інтерпретаційній концептуалізації повоєнної лірики Чеслава Мілоша, в якій голос поета набуває месіанського звучання, повертаючи польській літературі дискурс поета-пророка, що зародився в добу Романтизму. Авторка роботи подає системний огляд історико-літературного контексту у Польщі після Другої світової війни, що в ньому викристалізувались домінантні поетичні концепції, образи й мотиви месіанської лірики Мілоша, започаткованої у його збірці «Зцілення» (1945). У роботі досліджено генезу месіанських ідей у польській літературі та з'ясовано їх вплив на символічну образність повоєнної лірики Чеслава Мілоша. Методологічним фундаментом магістерської роботи слугують розвідки видатних польських та українських науковців і літераторів, серед яких Анджей Франашек – чільний дослідник творчості Мілоша, Станіслав Бараньчак, Ян Блонський, Микола Рябчук, Ярослав Грицак, Ярослав Поліщук, Оксана Забужко, Станіслав Шевченко, Олесь Нахлік та інші. Повоєнну месіанську лірику Чеслава Мілоша концептуалізовано як фундаментальний філософсько-поетичний феномен, що має незаперечний вплив на наступні покоління польських поетів та знаходить потужний відгук у сучасному українському літературознавчому та трансляторському дискурсах.

Adnotacja

Praca magisterska Marii Barszczyk „Mesjanizm poetycki w powojennej liryce Czesława Miłosza” jest badaniem twórczości najwybitniejszego i najbardziej wpływowego polskiego poety i pisarza ubiegłego stulecia. Koncepcja badania skupiona jest na analizie i konceptualizacji interpretacyjnej powojennej liryki Czesława Miłosza, w której głos poety nabiera tonacji mesjańskiej, przywracając w literaturze polskiej dyskurs poety-wieszczą wywodzący się z epoki Romantyzmu. Autorka pracy dokonuje systematycznego przeglądu kontekstu historycznoliterackiego w Polsce po II wojnie światowej, w którym wykrystalizowały się dominujące koncepcje poetyckie, obrazy i motywy mesjanistycznej liryki Miłosza, zapoczątkowanej w jego zbiorze „Ocalenie” (1945). W pracy przedstawiono genezę idei mesjanistycznych w literaturze polskiej oraz zilustrowano ich wpływ na symbolikę poetycką powojennej liryki Czesława Miłosza. Zapleczem metodologicznym pracy posłużyły koncepcje wybitnych polskich i ukraińskich naukowców i pisarzy, wśród których Andrzej Franaszek – czołowy badacz twórczości Miłosza, Stanisław Barańczak, Jan Błoński, Mykoła Riabczuk, Jarosław Hrycak, Jarosław Poliszczuk, Oksana Zabużko, Stanisław Szewczenko, Olesia Nachlik i inni. Powojenna liryka mesjanistyczna Czesława Miłosza została skonceptualizowana jako fundamentalny fenomen filozoficzno-poetycki, mający niezaprzeczalny wpływ na kolejne pokolenia polskich poetów i znajdujący silny oddźwięk we współczesnych ukraińskich dyskursach literaturoznawczym i translatorskim.

З М І С Т

ВСТУП.....	5
 РОЗДІЛ I. Історико-літературний контекст повоєнної творчості Чеслава Мілоша	
1.1. Літературне середовище та впливи на повоєнну творчість Чеслава Мілоша.....	11
1.2. Філософське підґрунтя повоєнної творчості Чеслава Мілоша	23
1.3. Стилiстичні особливості повоєнної лірики Чеслава Мілоша	26
 РОЗДІЛ II. Поняття месіанства в літературі	
2.1. Генеза месіанських мотивів у контексті польської літератури	33
2.2. Вплив месіанських мотивів на творчість Чеслава Мілоша.....	39
2.3. Символіка та образи месіанства у повоєнній ліриці Чеслава Мілоша	43
 РОЗДІЛ III. Феномен Мілоша-месіаніста у дискурсі сьогодення	
3.1. Лірика Чеслава Мілоша в оцінках літературної критики	52
3.2. Українські переклади творів Чеслава Мілоша.....	62
3.3. Вплив Чеслава Мілоша на нові літературні покоління	65
 ВИСНОВКИ	72
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Чеслав Мілош – видатний польський поет, есеїст та прозаїк, одна з найважливіших постатей польської та світової літератури XX століття. Творчість Чеслава Мілоша не тільки відображає багатогранність польської культури, а й має універсальне значення, торкаючись екзистенційних питань та загальнолюдських проблем. Його поезія наповнена глибокими філософськими роздумами, відображає складність і суперечливість повоєнного світу.

Ми обрали для дослідження саме цю тему, позаяк вона є незмінно актуальним простором для усвідомлення таких важливих аспектів як глибина пророчої природи поезії та месіанських ідей, що промовляють через неї до сучасного поетові та наступних поколінь. Повоєнна лірика Чеслава Мілоша дозволяє достеменніше зрозуміти, чим є месіанство у контексті польської й світової літератури та як воно проявляється нині в українській поезії, яка пишеться під час війни з російським агресором. У сучасній українській перспективі культурний та літературний контекст повоєнної лірики Мілоша дає вельми істотні уявлення про те, як месіанські ідеї виражали настрої та прагнення польського суспільства після Другої світової війни; з яких особистих досвідів й переживань поета народжувалася його месіанська лірика, необхідна для зцілення понівечених війною людських душ; наскільки вагомим і водночас детермінантним є вплив історичних подій на поезію; у чому унікальність та універсальність месіанського поетичного голосу Чеслава Мілоша у широкому, в тому числі сучасному українському, літературному контексті.

Актуальність теми дослідження пропонованої магістерської роботи полягає в концепційно-інтерпретаційному осмисленні істотних проблем, пов'язаних з природою поезії, серед яких:

- морально-філософські: творчість Чеслава Мілоша підносить такі важливі морально-філософські питання, як природа добра і зла, вибір і відповідальність, надія й відчай, дослідження яких сприяє глибшому

розумінню впливу літератури на людину й суспільство, передусім у періоди історичних катастроф;

- відображення історичних подій та їх наслідків: повоєнна лірика поета є важливим свідченням про жахіття війни й водночас зціленням від її страшних наслідків, що руйнують морально-духовну цілість людини й суспільства; поетичне слово Мілоша допомагає зрозуміти, як Друга світова війна вплинула на людей, культуру й суспільство загалом, що сьогодні набуває особливої актуальності для українського читача під час боротьби з російським терором;
- літературна цінність: творчість Чеслава Мілоша – лауреата Нобелівської премії в галузі літератури – визнана в усьому світі, дослідження його доробку не втрачає своєї актуальності й дозволяє щоразу заново оцінити філософські, моральні та естетичні здобутки поезії як мистецтва слова, що здатне врятувати від знищення;
- актуальність тематики: теми повоєнної лірики Мілоша є нині безперечно актуальними, не втрачають своєї значущості, продовжують бентежити сучасну українську та світову спільноту людей.

Історія та новизна досліджуваної проблеми. Творчість Чеслава Мілоша має вельми широкий резонанс у літературній критиці та літературознавчих розвідках у Польщі та багатьох країнах Європи й світу, зокрема в українському літературознавстві. Серед численних концептуалізацій його літературного доробку, що містяться як у нині вже історичній літературознавчій парадигмі, так і в новітніх дослідженнях, у методологічній базі нашої магістерської роботи виокремлюємо ті, які вважаємо ключовими для розуміння феномену месіанства у повоєнній ліриці автора «Поневоленого розуму». Серед іншого, методологічно спираємося на ідеї й концепції таких польських та українських науковців і літераторів, як Анджей Франашек – чільний дослідник творчості Чеслава Мілоша, Станіслав Бараньчак, Ян Блонський, Микола Рябчук, Ярослав Грицак, Ярослав Поліщук, Оксана Забужко, Станіслав Шевченко, Олеся Нахлік, Любов Якимчук, Володимир Горбатенко та інші.

У межах історії досліджуваної теми окремо акцентуємо на багатій трансляторській рецепції творчості Мілоша в Україні, яка набула особливої динаміки у 2011 році, оголошеному Роком Мілоша з нагоди його 100-ліття. Серед українських перекладачів літературного доробку поета варто назвати Дмитра Павличка, Юрія Іздрика, Наталку Сняданко, Наталку Білоцерківець, Наталію Сидяченко, Оксану Забужко, Станіслава Шевченка, Ярину Сенчишин, Андрія Павлишина, Ігоря Пізнюка. У Рік Мілоша спеціальні переклади та читання його поезій здійснили в Україні Сергій Жадан та Тарас Прохасько. Для Сергія Жадана Чеслав Мілош є одним серед найважливіших польських поетів. Жадан неодноразово наголошував на цьому, зокрема під час повномасштабної війни з російським загарбником, що є для нас додатковою істотною мотивацією дослідження поетичного месіанства у ліриці Мілоша.

Новизною висвітлення досліджуваної проблеми є передусім пропозиція нового актуального погляду на лірику Чеслава Мілоша, писану ним під час та після Другої світової війни, у контексті нинішніх складних обставин для української літератури, коли під час кривавої війни з російським агресором українське поетичне слово продовжує жити й набуває могутньої месіанської сили, як це колись було у творчості Мілоша. Мілошівський поетичний месіанізм увиразнює сьогодні незламне значення поетичного слова, нездоланність голосу поета, якого щодня очікують всі українці, попри страшні втрати, які несе російський терор, убиваючи наших поетів – Володимира Вакуленка, Вікторію Амеліну, Максима Кривцова... Саме тому розмова про поетичний месіанізм Мілоша є нині безперечно на часі, набуває для нас особливої вагомості – не тільки у літературознавчому вимірі.

Мета роботи полягає у з'ясуванні, систематизації, концептуалізації та інтерпретації месіанських ідей і образів у повоєнній ліриці Мілоша та розкритті їх ролі у культурно-історичному контексті подій того часу. У межах нашої дослідницької мети міститься усвідомлення моралізаторської місії повоєнної поезії Чеслава Мілоша на тлі складних життєвих досвідів, історичних обставин та культурних впливів. Зasadничою компонентою роботи є аналіз повоєнних

творів автора, які відображають філософські роздуми та емоційно-інтелектуальний стан його ліричного суб'єкта, включеного у перспективу історичних випробувань. Для нашої дослідницької стратегії важливим є також з'ясування фундаментального філософсько-поетичного феномену повоєнної літературного доробку Чеслава Мілоша, що мав незаперечний вплив на наступні покоління польських поетів та знаходить потужний відгук у сучасному українському літературознавчому та трансляторському дискурсах.

Для досягнення мети дослідження поставлено кілька ключових **завдань**, які визначають структуру роботи, а саме:

- дослідження літературної постаті Чеслава Мілоша як однієї серед найголовніших та найвпливовіших у польській літературі другої половини минулого сторіччя;
- аналіз творчої еволюції Чеслава Мілоша з виокремленням повоєнного періоду;
- концептуалізація категорії поетичного месіанства у повоєнній ліриці Мілоша та у ширшому контексті польської літератури;
- систематизація поетичного доробку Чеслава Мілоша у повоєнний період зі з'ясуванням та інтерпретативним ілюструванням домінантних поетичних концептів, образів і мотивів його головних збірок, виданих після Другої світової війни;
- інтерпретативна презентація характеру ліричного суб'єкта та поетикальних технік будувannya ліричного монологу у повоєнних поетичних збірках Мілоша;
- характеристика на обраних прикладах віршів моделей поетичного світу Мілоша в його повоєнній ліриці;
- дослідження контексту польської поезії після 1945 року та визначення місця у ньому повоєнної творчості Чеслава Мілоша;
- з'ясування філософсько-поетичного феномену Мілоша-месіаніста у сучасному польському та українському літературних дискурсах;

- огляд сучасної української літературознавчої та трансляторської рецепції творчості Мілоша.

Об'єктом дослідження є месіанство у польській літературній, зокрема поетичній творчості; ідеї й символіка месіанства в історико-культурній генезі та їх утілення у повоєнній творчості Чеслава Мілоша.

Предметом дослідження у магістерській роботі є повоєнна лірика Чеслава Мілоша, яка включає кілька його поетичних збірок, починаючи від збірки «Зцілення» («Ocalenie», 1945).

Методи дослідження. Для реалізації мети та поставлених дослідницьких завдань у роботі використано такі методи дослідження:

- біографічний метод, яким послуговуємось для вивчення та систематизації життєвого досвіду автора, пов'язаного із Другою світовою війною, та його відбиття у літературному доробкові;
- контекстуальний та компаративний методи, що їх використовуємо для дослідження, систематизації та концептуалізації культурно-історичного, літературно-мистецького, морально-філософського контекстів феномену повоєнної лірики Чеслава Мілоша та її зіставлень з доробком інших тогочасних польських поетів, а також для компаративних проєкцій на українську поезію, в тому числі у її сучасному розвої в умовах війни;
- герменевтичний метод, який слугує основою для інтерпретаційного осягнення філософської суті месіанської повоєнної лірики Мілоша та її втілень у поетичних образах й характері ліричного суб'єкта;
- інтерпретаційний метод, яким послуговуємось для інтерпретаційного опису поетикальних прикмет повоєнної лірики Мілоша та інтерпретаційного проникнення у її месіанське послання, втілене у збірках, що складають інтерпретативну основу нашого дослідження.

Теоретична та практична цінність дослідження полягає у можливості використання теоретичного й інтерпретаційного матеріалів нашої розвідки як методологічного та практичного матеріалу для лекційних, семінарських і практичних занять з теорії літератури, сучасної польської літератури, сучасної

української літератури та сучасної зарубіжної літератури, а також сучасної літературної критики й компаративістики.

Теоретична цінність магістерської роботи полягає у системному методологічному осмисленні ще недостатньо дослідженого в українському літературознавстві поетичного месіанства літератури та його втілень в індивідуальному художньому світі поета.

Практичний ресурс дослідження може бути використаний як частина методів та стратегій навчання літератури у закладах вищої та середньої освіти, таких як інтерпретаційний метод, «круглий стіл», інструктивно-практичний та евристичний методи, дослідницький метод, навчальна дискусія, реферування тощо. Зіставлення досліджень польської наукової рецепції творчого доробку Чеслава Мілоша з динамікою рецепції його феномену в українському літературознавчому та трансляторському дискурсах свідчать про прикладну актуальність результатів нашого дослідження для широкого використання у практиці викладання польської літератури.

Месіанська поезія Мілоша може стати цінним фундаментом для теоретично-літературного, інтерпретаційного, історико-культурного й компаративного вивчення цього різновиду поезії в межах бакалаврських та магістерських студій як з польської, так і з української філології.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких сегментований на три підрозділи, висновків та списку використаних джерел (25 бібліографічних позицій).

РОЗДІЛ I. Історико-літературний контекст повоєнної творчості Чеслава Мілоша

1.1. Літературне середовище та впливи на повоєнну творчість Чеслава Мілоша

Чеслав Мілош належить до знаних світових митців Слова. Десятки його поетичних, прозових, літературно-критичних та літературознавчих творів публікувалися й публікуються різними мовами. Серед цих творів – роздуми поета, якому довелося бути очевидцем й учасником воєнної та повоєнної доби. У вірші «Uczestnik» Мілош пише: «We wszystko co nam, żywym, wspólne jestem zanurzone...» / «У все, спільне для нас, живих, я занурений...» [2, с. 104].

Надзвичайно цікавою й неповторною є не лише творчість Чеслава Мілоша, а й його біографія. Поет мав у собі ту шляхетність, ту велич духу, яка не принижує, не пригнічує співрозмовника, а навпаки – підносить та ушляхетнює. Він засвоїв скарби не лише польської, а й литовської, білоруської, французької, американської, єврейської, румунської, грецької культур.

Творчий талант Мілоша формувався в обставинах двох світових воєн. Сторіччя, у якому жив поет, наповнене злочинами шовіністичних імперій і держав. Дух Мілоша – це поранений дух, але він вижив силою власних переконань, до яких доходив нелегко, поборюючи у своєму світогляді і комунізм, і капіталізм, і різні соціальні та національні стереотипи. Дмитро Павличко влучно зауважував: «Головний конфлікт, який простежує Чеслав Мілош у своїй творчості – це зіткнення загальнолюдських моральних цінностей з досвідом людини ХХ ст.: по суті, трагічна поезія, яка, однак, показує, що перемога добра над злом можлива» [3]. Його ліричний оповідач – дуже конкретна людина, що має сміливість сказати про далеко не ідеальні світи Сходу і Заходу.

Одразу після Другої світової війни вийшла збірка поезій Чеслава Мілоша «Ocalenie» / «Зцілення» (1945), до якої увійшли вірші довоєнного і воєнного

часу. Ця збірка значною мірою вплинула на весь подальший розвиток польської культури загалом і поезії зокрема. У ній органічно переплелися тема катастрофи, тема війни з її болем, вогнем, кров'ю та людським стражданням і спогади дитинства, збагачені ліричною іронією. Збірка й донині найпопулярніша серед читачів, яких приваблюють показані у ній світлі спогади про дитинство, рідних, чарівну природу. В одному з цих спогадів – у вірші «Zaklęcia ojca» – ліричному персонажеві в молитві відкривається істина: «I wiem, dlaczego dzisiaj ciebie cenię: / Mali są ludzie, wielkie są ich dzieła» / «Я знаю, чом тебе став цінувати: / Не люди є великими – діяння» [2, с. 36].

Зустрічаємо тут і тексти-роздуми про вічні цінності – віру, надію, любов: «Nadzieja bywa, jeżeli ktoś wierzy, / Że ziemia nie jest snem, lecz żywym ciałem, / I że wzrok, dotyk ani słuch nie kłamie...» // «Надія – це тоді, коли повіриш, / Земля не сон, а справді є живою. / І погляд, сміх та дотик наші – справжні...» [2, с. 41].

Досвід війни та життя в окупованій Польщі мав глибокий вплив на поета, адже він спостерігав руйнування й страждання, які знайшли відображення в його поезіях. Його творчість після Другої світової війни часто відображала роздуми про моральні та етичні аспекти життя в умовах тоталітаризму. На творчість Мілоша вплинули також численні інтелектуальні течії, зокрема модернізм, екзистенціалізм, християнська філософія. Поет був знайомий з творами таких письменників та мислителів, як Альберт Камю, Карл Ясперс, Томас Стернз Еліот. Літературну кар'єру, почату ще в довоєнній Польщі, продовжив після війни в еміграції, блискуче розвинув її у США.

10 грудня 1980 року Чеслав Мілош став лауреатом Нобелівської премії в галузі літератури – третім польським лауреатом цієї нагороди, після Генрика Сенкевича (1905) та Владислава Реймонта (1924). В обґрунтуванні журі Нобелівської премії було написано, що польського поета відзначили за «безкомпромісну проникливість у виявленні загроз для людини у світі, переповненому багатьма конфліктами». Під час церемонії вручення нагороди у Стокгольмі Мілош сказав: «Я – частина польської літератури, яка відносно

мало відома у світі, тому що майже не перекладена. Польська література нагадує таємне братство, яке має власні обряди спілкування з померлими, де плач і сміх, пафос та іронія співіснують на рівних» [4].

Період Мілошевої еміграції, який тривав цілу епоху (1951 – 1989), був сповнений багатьох надій і розчарувань, що неодмінно відбилися на його творчості. Проте світовий розголос і нагородження Нобелівською премією, безумовно, зміцнили позицію поета у світовій культурі, а разом із тим обеззброїли його численних критиків. Отримання Мілошем Нобелівської премії з літератури у 1980 році стало проривом у його житті, як особистому, так і літературному. Саме тоді у Польщі вперше від 1945 року (тобто через 35 років) вийшли томи його поезій. Наступного року поет відвідує Польщу після 30-річної відсутності, відтак знову приїжджає на батьківщину у 1989 році. Під час цих візитів отримує титул почесного доктора Люблінського католицького університету та Ягеллонського університету. Важливим також був його візит до рідної Литви у 1992 році, де він отримав титул почесного доктора Каунаського університету. Від 1993 році він назавжди оселяється у Кракові [4, с. 6].

Еміграція Мілоша з неминучими ностальгією і стражданнями, обернулась його тріумфом. За океаном, на американській землі, Мілоша було визнано одним із найкращих поетів. Про нього писали найкращі критики, а його книжки розходились мільйонними накладами. У 1951 році поет оселився у Франції, відтак у США. Ця еміграція вплинула на його творчість, оскільки він відчував себе відірваним від своєї батьківщини, що породжувало теми вигнання та ностальгії у його творах.

Варто наголосити, що есеїстика Мілоша звучить для нас сьогодні як відлуння ще зовсім недавньої доби ХХ століття, коли наше існування у цьому світі ушляхетнювали своєю активною присутністю великі мислителі, серед яких видатні поляки: окрім Чеслава Мілоша, Іван Павло II, Станіслав Лем, Лешек Колаковський, Збігнєв Герберт та інші.

У 1950-ті роки Мілош видав найбільш відомі й високо оцінені твори. Тоді також народився автобіографічний роман «Долина Ісси», на основі якого 1982 року Тадеуш Конвіцький, до речі, Мілошів земляк, зняв фільм.

Зріла есеїстика Чеслава Мілоша – це справді потужна інтелектуальна проза, на яку нечасто сьогодні натрапиш у літературі. Гострі проблеми, які порушував автор, не обійшли Україну, радше навпаки – вони ще чекають на українське суспільство. Есеїстика поета не вперше з'являється українською, тут можна згадати і «Поневолений розум», і «Родинну Європу», і «Абетку», і «Велике князівство літератури». Есеї й проза Мілоша завжди залишаються актуальними, цікавими й пізнавальними. Часто іронічно Мілош демонструє читачеві кризові «вузли» польської свідомості, культури, політики, традиції.

Після війни Чеслав Мілош активно виступав проти комуністичного режиму у Польщі. Його есей «Zniewolony umysł» / «Поневолений розум» (1953) став важливим внеском у літературну критику тоталітаризму, залишив вагомий слід у світовій літературі.

Проза й поезія Чеслава Мілоша автобіографічні, закорінені у спогадах, у стражданнях людей, з'ясуванні причин і наслідків «Bólu i razem winy / W architekturze świata. / Вини, водночас болю / В архітектурі світу» [2, с. 112]. У вірші «Kuźnia» («Кузня»), що увійшов до збірки «Dalsze okolice» / «Далекі околиці» (1991), Мілош висловив глибоке переконання, що «був покликаний писати для того, щоб речі прославляти, тому що вони суцї...»: «Do tego bytem wezwany: Do pochwalania rzeczy, dlatego że są...» [2, с. 103].

По завершенню війни поет мешкає у Кракові та 1945 року публікує знаменну збірку віршів «Ocalenie». Відтак їде до Нью-Йорка як дипломатичний співробітник, працює в консульстві у Нью-Йорку, потім у Вашингтоні як культурний аташе. Там був написаний його знаменитий «Моральний трактат», опублікований 1948 року в «Twórczość» [25, с. 1]. Приїзд Чеслава Мілоша до Польщі влітку 1949 року викликає шок – поет усвідомлює істинну правду про тоталітарну систему. У 1950 році став першим секретарем посольства ПНР у Парижі. 1 лютого 1951 року він подав заяву на притулок до французької влади

та переїхав до Мезон-Лафіт. Незабаром після цього він оголосив свою статтю, у якій звернувся до паризької влади про надання політичного притулку. Згодом створює найвідомішу до сьогодні збірку есеїв «Поневолений розум», надруковану за сприяння Літературного інституту в Парижі 1953 року [7, с. 32], яка одразу видається трьома мовами – англійською в Англії, США та Канаді, в Парижі польською та французькою. У 1953 році він також видав збірку поезій «Денне світло». Інші публікації в Парижі включали: роман «Долина Ісси» (1955), збірка поезій «Поетичний трактат» (1957).

У 1960 році Чеслав Мілош виїхав до США. Відтоді його життя надовго буде пов'язане з цією країною. Він обіймає посаду викладача Каліфорнійського університету на факультеті слов'янських літератур і мов. Протягом наступних 20 років Мілош поєднуватиме свою посаду викладача з письменницькою діяльністю. Видає томи віршів: «Король Попіл», «Зачарований Гучіо», «Місто без назви», «Де сходить і де заходить сонце». У 1974 році отримав премію Пен-клубу за переклад польської поезії англійською мовою [4, с. 5].

Останні десять років свого життя Чеслав Мілош інтенсивно писав. У 1998 році опублікував книгу «*Piesek przydrożny*», за яку отримав премію Nike. Його наступні томи: «До» (2000), «Другий космос» (2002), «Орфей і Еврідіка» (2002). Нагороджений орденами Білого Орла (Польща, 1994), Великого князя Литовського Гедиміна II ступеня (Литва, 1995), національною медаллю США в галузі мистецтв (1989), отримав почесне звання праведника народів світу (Ізраїль, 1989) [4, с. 10].

Свою творчість Чеслав Мілош розвивав 70 років, тому її характеризує різноманітність тем і стилів. Початок творчості пов'язаний з авангардною поетичною групою «*Żagary*», співзасновником якої він був. Перші томи поезій «*Roemat o czasie zastygłym*» (1933) і «*Trzy zimy*» (1936) характеризуються філософією катастрофізму. Чеслав Мілош також писав під час війни; вірші того періоду опублікував у згаданому поетичному томі «*Ocalenie*».

Переломним моментом у його творчості стала публікація у 1956 році його «Поетичного трактату». Це межа, за якою всі висловлювання поета змінюють

свій характер. Чеслав Мілош остаточно відкидає ідею літератури, поставленої на службу історіософії та ідей, навіть якщо вони красиві та правильні. Головною проблемою його віршів після 1956 року стає екзистенція та протиставлена їй непереборна сила часу. Митець пов'язує буття з присутністю Бога, який не знає часу, і вважає, що його поезія має наближати людей до Бога, бо в поезії і в поеті поєднується земне й трансцендентне, смертне й безсмертне. Таке бачення лірики вимагало цілковито нової мови.

Чеслав Мілош – польський поет, але тільки за мовою та приналежністю до тієї частини Європи, що має ознаки країни його дитинства та юності. В його віршах можна знайти правдивий, дещо іронічний образ польського народу, але це поет, який почувається громадянином і сином Європи. Навіть у творах, де найяскравіше зображене його дитинство (поема «Світ»), з'являється образ Праги, Парижа, Риму, побачених очима наївної дитини, як щось казкове, недосяжне, ідеальне. Але свою «солодку європейську вітчизну» митець бачить, наче Землю, де «кров збирається в пащах тюльпанів», де люди «чують на полях, як вітер виє у дулах зброї», де «мак червоний скошено інеем сліз». Тема знищеної війнами Європи, скаліченого людства – головна серед найпотужніших творінь автора.

На розвиток повоєнної літератури Мілоша великий вплив справили війна з її трагічними для людської цивілізації наслідками, розгром нацизму, розкол світу на демократичну й тоталітарну системи, ядерна небезпека, глобальні проблеми, що постали перед людством і насамперед – проблема місця й ролі людини в новому постіндустріальному суспільстві. Основними течіями в літературі другої половини XX століття були реалізм та модернізм. Суспільно-політичне піднесення перших повоєнних років посилює реалістичні традиції в літературі. Реалістична література, позначена психологізмом, морально-етичною проблематикою, усвідомленням антагонізмів сучасної цивілізації, посіла пріоритетне місце в повоєнному літературному процесі.

За умов відсутності власної держави багато хто з діячів польського Відродження надавав перевагу не збройній боротьбі, а збереженню й розвитку культури, національних звичаїв та історичних пам'яток, вважаючи, що саме в такий спосіб можна зберегти національну самобутність і відродити державний суверенітет. Виник напрям, який дістав назву традиціоналізму. Традиціоналізм сягав основ романтизму – ідейної течії, яка у 20-ті роки XIX ст. набула на польських землях великої популярності. Романтизм зароджувався як форма протесту особистості проти загальноприйнятих естетичних принципів і суспільних норм, його прихильники проголошували рівність людей різних станів, визнавали вищість почуттів і віри над розумом. Молоді романтики, а саме письменники, музиканти, художники створювали цілком нові за своїм характером твори, відкривали чарівність народних переказів і селянських пісень, намагалися словами, звуками, зоровими образами передавати найрізноманітніші почуття.

Чеслав Мілош, як одна серед найважливіших постатей свого часу, зазнав значного впливу різних літературних традицій, які відобразилися в його творчості, серед іншого: польський романтизм, європейський модернізм, символізм, екзистенціалізм, біблійні та релігійні тексти, східноєвропейська літературна традиція, класична література. Творчість таких поетів, як Адам Міцкевич, Юліуш Словацький, Зигмунт Красінський, справили величезний вплив на Мілоша. Романтична традиція з її патріотичними ідеалами, містицизмом та пошуками національної ідентичності була основною компонентою його поезії.

Поет був тісно пов'язаний із модерністським рухом, який охоплював різноманітні аспекти культури й літератури. Його твори відображають вплив таких модерністів, як Томас Стернз Еліот, Райнер Марія Рільке, Езра Паунд. Вплив символізму, зокрема французьких поетів Поля Верлена, Шарля Бодлера, Артюра Рембо простежуються в багатьох творах Мілоша. Символістські мотиви – використання символів та метафор для вираження складних психологічних та духовних станів – глибоко проникли в його поезію.

Філософія екзистенціалізму, що була популярною в середині ХХ століття, теж мала вплив на творчість Чеслава Мілоша. У чому саме це проявилось? У тому, що його поезія часто досліджує такі питання, як сенс життя, свободи й відчуження. Це відображає вплив таких мислителів, як Жан-Поль Сартр та Альбер Камю.

Чеслав Мілош виріс у католицькій культурі, тому біблійні теми та образи часто з'являються в його поезії. Релігійні й духовні роздуми, пошуки сенсу й віри є сталими мотивами його творчості. Твори античних авторів (Гомер, Вергілій, Овідій) вплинули на формування літературного смаку і стильових вподобань поета. Такі класичні теми, як епічність, героїзм і трагізм, часто можна зустріти в його поезії.

Творчість Чеслава Мілоша зазнала також впливу багатьох сучасників та літературних рухів, що сформували його унікальний стиль і світогляд. Серед них – Оскар Мілош (двоюрідний брат Чеслава Мілоша, який писав твори французькою мовою й був містичним поетом, що вплинуло на духовні та метафізичні теми в поезії Мілоша); Томас Стернз Еліот (англо-американський поет і критик, чиї роботи були важливим орієнтиром для Чеслава Мілоша); Владислав Броневський (польський поет, соціальна та політична поезія якого надихнула Мілоша на власні роздуми про історію й суспільство); Вітольд Гомбрович (польський письменник, твори якого мали на меті дослідити абсурдність і відчуження, що знайшло відгук у деяких творах Чеслава Мілоша); Станіслав Віткевич (його експериментальний підхід до мистецтва вплинув на творчість Мілоша в контексті модернізму); середовище «Культури» (літературний журнал, редактором якого був Єжи Гедройць, де Мілош часто публікував свої твори; середовище цього часопису вплинуло на політичні ідеї та літературні підходи Мілоша); Юліан Тувім (лідер польської літературної групи «Скамандр», яка підкреслювала необхідність простоти й зрозумілості в поезії, що вплинуло на стилістичні вибори Чеслава Мілоша).

Чеслав Мілош належить до грона класиків польської літератури, а водночас – до тих письменників, завдяки яким польська культура другої

половини ХХ ст. має модерне обличчя. Завдяки своєму світоглядному впливу, Чеслав Мілош є особливо важливою особистістю для модерної Польщі. За влучним висловом Миколи Рябчука: «Мілош став для Польщі своєрідною візитною карткою перед цілим світом» [18].

Мілоша називають свідком ХХ століття, а це означає, що його життя минало поміж війнами. Від Першої світової, яка прогриміла над його колискою, через Другу світову, яку він зустрів уже зрілим чоловіком, до останньої великої війни ХХ століття – війни на Балканах, якою Мілош, хоч був уже в поважному віці, глибоко перейнявся. То що ж він може нам сьогодні розказати про війну?

«Перше моє усвідомлення світу прийшло водночас із війною», – написав Мілош у «Родинній Європі». Влітку 1914 року німецька армія наступала на Литву, відтісняючи звідти російські війська. Паніка, зблиски на горизонті, натовпи біженців на дорогах – чи щось із того могла збагнути трирічна дитина, «вистромлюючи голову з-під пелерини бабусі»? Навряд. Але, як згадує Мілош, було ще дещо. Був білий баранець, якого російські козаки вполювали на очах у дитини, щоб зарізати і з'їсти, і був розпачливий дитячий крик як реакція на це насилля – «перший протест супроти Неминучості».

У Чеслава Мілоша був вірш «Передмова», якого він дещо соромився, написаний наприкінці Другої світової війни. Згодом, у пізнішій публікації з 1967 року, з цього вірша зникла одна строфа – Мілош припускав, що викреслив її інтуїтивно, відчуваючи якусь її недоречність. Ця строфа звучала так:

Що є поезія, яка не рятує
Ані народів, ані людей?
Посібниця офіційних брехонь,
Пісенька для п'яниць, яким за мить підріжуть горлянку,
Читанка із салонів шляхетних дівиць?

У книзі есеїв «Приватні обов'язки» пояснював: «така безсумнівно романтична декларація могла спричиняти непорозуміння». Що змінилося у свідомості Мілоша між 1945-м, коли написав цей вірш, та 1967-м, коли його процензував? Поет, вірогідно, перестав вірити у рятівну силу поезії, в її здатність відвернути війну, крутнути в інший бік кермо історії. В її здатність

примирити ворогів, переконати в чомусь тих, хто тебе ненавидить. Романтичне бачення ролі культури в часи історичних потрясінь зродилося тоді, коли війни мали ще інше обличчя: хай страшне, але людське. То були війни людей з людьми. Край цьому поклала Перша світова війна – перша в історії глобальна машина смерті, яка перемелювала не людей, а людські маси, яка принесла жах смерті з повітря, жах загибелі від невидимого отруйного газу. Ніколи ще людське не було таким приниженим, помноженим на нуль. Яка культура може протиставити себе ескадрильї бомбардувальників? Тому таким природним і зрозумілим є це вдивляння Мілоша у стебла трави під ворожими бомбами – вдивляння не в людину, а в безлику живу матерію. Щось та й лишиться, навіть коли людина випаде з неба. Якесь жменька клітин, з якої зародиться нове життя. З цього й почалося його прощання з романтизмом.

І все ж романтичний дух щоразу підіймав голову впродовж важкого ХХ століття. Люди потребують віри й спільної дії. Піддався цьому духові й Мілош на початку Другої світової, в час найбільшого сум'яття, коли люди зазвичай підкоряються споконвічним рефлексам: гуртуватися перед лицем небезпеки, збиватися у більші чи менші групи, швидко нагадувати собі про спільні цінності. Чиїм є голос, який звучить у такі миті? Важко сказати. Він спільний, зрослий з якогось колективного минулого, тобто нічий. «Не свій» – так в одному з повоєнних листів Мілош назвав тон віршів, які поставали в Польщі у перші роки Другої світової (в тому числі і своїх власних віршів). Цей «не свій» голос був «відлунням минулого, романтичним голосом загиблих і померлих».

Саме 1943 рік, найтяжчий рік Другої світової, для багатьох – у тому числі й для Мілоша – став роком усвідомлення, що романтичні зразки поведінки, успадковані з часів повстань ХІХ століття, не працюють в обставинах нелюдської війни. Що цей танк не зупиниться перед героями, які вийшли супроти нього голіруч, і треба діяти інакше. Тональність його віршів змінюється. Він перестає закликати, повчати й оплакувати. Його адресат – «ти», а не колективне «ви». Його об'єкт – те, що в досяжності людської руки.

Насамперед – рука іншого. Того, хто живий, а не загиблий. Вірш знову стає потиском долоні ближнього.

У 1943 році серед обстрілів і вуличних облав (від однієї з яких йому ледве вдалося врятуватися) він пише поетичний цикл «Світ. Наївні вірші». Це – один із найцінніших поетичних документів війни. Саме документів, хоч це зовсім не документальна поезія. «Світ» є свідченням виходу з темряви, з підвалу страху й нерозуміння. Майже всі вірші з циклу є своєрідними поетичними тлумаченнями різних слів. Іноді це назви дуже простих, буденних речей («дорога», «хвіртка», «ганок», «їдальня», «сходи»), іноді – абстрактні поняття («віра», «надія», «любов», «тривога»). Усі ці слова, що б вони не означали, належать до фундаментального словника, до лексикону основ. Це – назви цінностей, а ще – речей з дитинства, які найраніше – і назавжди – запали у пам'ять. Усіх їх треба відтерти від багнюки війни, повернути їм прозорість і ясність. І Мілош пробує це робити, замість того, щоб плакати над могилою мови:

Любов

Любов – лише погляд на себе самого,
Немов на чуже щось, не з нашого дому,
На річ між речей, непомітну за ними.
А той, хто так дивиться, хай неспішно,
Очищує серце своє від тривоги,
І дерево, й птах його звуть: побратиме.
Тоді й сам він, і річ скинуть полуди
І стануть у сяєві сповнення й дії,
Дарма, що в служінні він хибить і блудить –
Не той служить найкраще, хто розуміє.

У поезії є ще одне завдання: говорити правду, хоч якою незручною чи важкою вона б не була. З війни ніхто не виходить кришталевим чистим – можливо, крім дітей та рано загиблих. Мілош чудово це розумів. Під час війни не буває простих виборів, а нерідко всі варіанти є різною мірою поганими, лишаючи слід провини. Відмова ж від будь-якого вибору, намагання бути осторонь, заховатися іноді буває найгіршим варіантом. Провина пасивного свідка, бездіяльність якого сама собою стає лояльністю до ката, є важливою

темою воєнних віршів Мілоша. Найгостріше вона звучить у його вірші «Campo di Fiori» – тексті-свідченні про дні знищення варшавського гетто. Це один серед найконтроверсійніших текстів в усій польській поезії ХХ століття. Цей вірш, названий за іменем римського Поля Квітів – площі, на якій стратили Джордано Бруно, – не просто був першою реакцією польської літератури на Голокост. В об'єктиві поета – карусель, яка стояла біля самого муру гетто з так званого арійського, зовнішнього боку, і яка, за свідченням Мілоша та деяких інших сучасників, працювала навіть у дні, коли всередині гетто вирували пожежі й вбивства. Байдужість звичайних варшав'ян, які живуть своїм буденним життям, попри жахливе задзеркалля у кількох десятках метрів від них – ось склад злочину, про який говорить цей вірш-звинувачення:

Непроханий вітер приносив
Клаптики чорні з-за мурів,
Чіпляючи зміїв летючих
До рук, що мигтіли в повітрі.
Спідниці дівчат надимались
Від жару, що віяв із гетто,
А варшав'яни сміялись
Безжурно над каруселлю.

Дискусії, які оберталися довкола фактів – чи справді там стояла та карусель? чи працювала вона у ті страшні дні весни 1943-го? – не змінюють головного: досить нічого не робити, аби стати злочинцем. Саме із цих віршів Мілоша: «Campo di Fiori» та «Бідний християнин дивиться на гетто» почалася непроста розмова про участь польського населення у знищенні євреїв, і вона триває досі.

У першій повоєнній збірці «Ocalenie» (1945) є два вірші, які можна потрактувати як спробу побудови містків у майбутнє, і вони обидва пов'язані з містом, міським простором, у який потрібно повернути життя: «Місто» та «У Варшаві». Це – не неповага до пам'яті загиблих, не свято серед могил. Це – абсолютна біологічна необхідність. На місце неминучої «провини тих, що вижили» має прийти усвідомлення простої місії: жити далі. Народжувати дітей, не обтяжуючи їх з дитинства «родовою травмою» пам'яті, а дозволяючи їм

прийти до розуміння минулого у слушний час. Припинити безперестанку оплакувати померлих. Сказати, що така позиція теж вимагала громадянської відваги – це замало.

Чи я на те був створений,
Щоб стати жалібником скорботним?
Ні, я хочу оспівувати карнавали,
Гаї веселі, до яких
Мене водив Шекспір. Залиште
Поетам радості хвилину,
Інакше пропаде ваш світ.

Так написав Мілош у вірші «У Варшаві». Ним закінчується його перша повоєнна збірка віршів. Підсумок війни й окупації.

1.2. Філософське підґрунтя повоєнної творчості Чеслава Мілоша

Філософсько-інтелектуальна творчість Мілоша має велике значення для Польщі та світу загалом. Коли в країні не було можливості вільного самовираження, його поезія й есеїстика мобілізувала націю на протистояння режимові. У своїх творах поет підкреслював цінність своєї культури й традицій. Чеслав Мілош постає перед читачами цікавою та неповторною особистістю, самобутньою постаттю, яка втілює цілу новітню епоху художньої думки. Сформував ті важливі питання, які й до сьогодні є бентежними для світових інтелектуалів, що стають предметом подальших досліджень.

Чеслав Мілош виявляв сильний потяг до ірраціональних речей, що впливало насамперед з його литовського коріння, з того, що він провів свою молодість у світі, насиченому міфічною та навіть поганською поведінкою. У світі, де тріумфувала природа, що можна зрозуміти, мандруючи зеленими околицями Сувалків, багатими на озера, природним, незайманим раєм, де одразу після перетину кордону потрапляєш у місця свого дитинства: «величні ріки, густі ліси, безкраї рівнини, що зливаються в одне ціле з небом на

горизонті. Біля родинного дому, у Шетейні, на кожному стовпі звили гнізда лелеки, а між рядами дерев стрімко тече річка Невеж». Чарівна та язичницька Литва, яка завжди була для нього джерелом нестерпної ностальгії та душевної втечі, як він зізнався у вірші «I sleep a lot» (1965) [16, с. 58]:

Коли болить, повертаємося до якихось річок,
Пам'ятаю ті хрести зі знаками сонця і місяця
і чаклунів, як вони працювали під час епідемії тифу [14, с. 101].

Початок другого періоду – кінець світової війни, завершення – рубіж 1950–1960 років. Творчість цього періоду можна назвати поєдинком людської особистості та історії. Запекла та багатораундова боротьба. Учасник боротьби був індивідуалістом, який успадкував цінності західного гуманізму, усвідомлював свої політичні права, був переконаний у своїй автономії та прив'язаний до морального кодексу, в якому свобода й справедливість посідали першочергове місце. Історія, однак, розкрила жахливе обличчя чудовиська, спраглою людської крові. Недаремно її персоніфікували у вигляді «меншого бога», як це представлено в «Поетичному трактаті», у частині під назвою «Дух історії»:

Його обличчя завбільшки, як десять місяців, а на шиї – ланцюг із сирих голів.
Хто його не впізнає, доторкнувшись до кийка, той забалакає і зійде з розуму.
Хто йому вклониться, той буде лише слугою.
Його новий господар буде зневажати його. (...)
Він вимагає більшого. Це вимагає крові та плоті [15, с. 53].

У другому періоді своєї творчості Чеслав Мілош залишився ліберальним демократом. У другій половині 1950-х років поволі змінюється тематика його творів. Кінець епохи холодної війни, відлига у Східній Європі й остаточне осідання в Америці з її дещо іншими соціальними та багатокультурними драмами – все це спричиняє зміщення інтересів. Хоча у 1959 році вийшла його колективна книга про масову культуру, а в 1960 році про угорське повстання 1959 року, він також опублікував «Вибір творів» видатної релігійної мислительки С. Вейль і написав медитативні вірші, які увійшли до тому «Król». Межовою стала його книга «Родинна Європа», яка вміло поєднує роздуми про

політичну історію XX століття з історією духовної трансформації особистості [4, с. 3]. Книги, видані 1962 року, є сильними акцентами, з яких починається третій період розвитку світогляду Чеслава Мілоша. «Король Попіль та інші поеми» починають метафізичний етап у поезії «Людина серед скорпіонів».

Ось як міркував Мілош, коли написав першу еміграційну статтю – своє знамените «Ні», постулюючи благородну стоїчну позицію знищення цінностей, визнаних істинними: «Якщо свобода полягає лише в розумінні необхідності, то я, жалюгідний хробак, стану на заваді. З громом танків і лопотінням прапорів ось-ось пройде історія, і мені байдуже, коли мене називають рабом моїх забобонів і успадкованих звичок» («Культура», 1951, № 5) [3].

Першою книгою есеїв Чеслава Мілоша була збірка «Поневолений розум» («Zniewolony umysł»), яка вийшла друком у 1953 році, а це означало, що тривалий час поет був відомий за межами Польщі лише як політичний письменник, автор блискучої діагностики тоталітарної системи. Гостра спостережливість соціальної конкретики, побутової деталі поєднується тут з історичною уявою й проникливим розумінням великої перспективи історії, заснованої на чудовій, всебічній ерудиції, відправною точкою й кінцевою перевіркою якої є, однак, особистий досвід – риси есеїстичної прози, виражені в його автобіографічній книзі «Родинна Європа» («Rodzinna Europa») (1958) [6].

Після війни блок есеїв Мілоша складається з кореспонденції зі США, надісланої до національних літературних журналів у 1940-х роках, які ще перебували під цензурою до декрету соціалістичного реалізму – вони представляють американську літературу та культуру, віддзеркалюють ненаситну сприйнятливість і багатогранність Мілоша, його розум, який вільно рухається серед найрізноманітніших проблем – від політики й економіки до віршування, його «гонитву за барвами світу – у пейзажах, у книжках, у подіях». Разом із текстами, написаними в перші роки його еміграції, вони склали еміграційний том «Континенти» – за словами автора, «щоденник моїх подальших інтересів і захоплень», серед яких особливу роль відіграла англосаксонська поезія, що вплинула на поетику автора.

Чеслав Мілош ставить фундаментальні питання про причини, форми й наслідки зла. Така проблематика пронизує всю його творчість, зокрема вона є центральною в його есеїстиці. Письменник зазвичай вільно послуговується європейською філософською традицією. Він не завжди чітко визначає свою позицію, і часто робить це, посиляючись на судження інших.

Найважливішим напрямом у творчості Чеслава Мілоша є, безсумнівно, поезія, але коли йдеться про зміни у світогляді, велике значення мають романи, насичені політичною тематикою («Захоплення влади») та філософською проблематикою («Долина Ісси»). В усіх названих сферах творчості Чеслава Мілоша триває постійна боротьба, примирення нескінченних напружень і суперечностей, бо, з одного боку, його творчість виражає неперевершений досвід руху, занурення людини й суспільства в потік змін, а з іншого – автор намагається врятувати людину, створені нею цінності в нелюдській реальності – із глибини процесу руйнації. Найголовнішою драмою митця є досвід безповоротного занурення в історію та відмова підкоритися зовнішнім для людини законам, які часто є жорстокими й безглуздими.

1.3. Стилiстичнi особливостi повоєнної лiрики Чеслава Мiлоша

Повоєнна лiрика Чеслава Мiлоша вирiзняється глибоким фiлософським змiстом i яскраво вираженою рефлексiєю на iсторичнi подiї, якi вiдбувалися в Європi та свiтi в серединi ХХ столiття. Мiлош, як i багато iнших письменникiв того часу, вiдчув на собi тягар вiйни й пiслявоєнної вiдбудови, що суттєво вплинуло на його лiтературний стиль та особливостi творiв. Вiйна, Голокост, тоталiтарнi режими – усе це залишило свiй слiд у творчостi поета. Він критично осмислює iсторiю, намагаючись зрозумiти причини й наслiдки подiй. Мiлош використовує як поетичну, так i прозову форму для вираження своїх думок. Його поезiя часто має фiлософськiй i медитативний характер, тодi як проза – навпаки, аналітичний i документальний.

У своїй поезії Чеслав Мілош шукав «об'ємнішої форми», яка б поєднувала поезію й прозу, ліризм та епічну тематику. Водночас він рухався до простої мови, яка дозволяла б йому описувати речі в основному вимірі їх існування. Ідеалом поета є людина, яка перед лицем хаосу шукає власного місця в одухотвореному світі, наділена здатністю зайняти моральну позицію й піти проти течії в ім'я істини. Повоєнна поезія Мілоша характеризується специфічним почуттям обов'язку перед реципієнтами, автор завжди був далеким від так званої інтимної поезії, єдиною чи основною метою якої є екстерналізація внутрішніх станів самого автора. Його поезія завжди була спрямована на формування ставлення сприймача до проблем, прямо чи опосередковано у ній показаних. Поезія – в його розумінні – мала бути пересторогою й голосом сумління для тих, хто не рахувався з чужою свободою, й опорою для тих, хто втратив надію змінити свою долю:

Користь поезії в тому, що вона нагадує нам
як важко залишатися такою ж людиною
тому що наш дім відкритий, немає ключа в дверях,
і невидимі гості приходять і йдуть («Ars poetica?») [13, с. 25].

Вірші Мілоша завжди були адресовані конкретній людині, а не якомусь невизначеному колективу. Така адресація певною мірою була результатом особливих обставин, у яких творив поет. Його поезія, як і взагалі поезія тоталітарних країн, мала зовсім іншу функцію, ніж поезія на Заході. Мілош дуже критично ставився до поетичного мистецтва заради мистецтва, в якому слова трактуються як «самодостатня діяльність мови» і «система дзеркал, суто літературних посилянь».

Повоєнна поезія Чеслава Мілоша вирізняється кількома стилістичними особливостями, які відображають його життєвий досвід, філософські роздуми й історичний контекст. Чеслав Мілош активно досліджує теми моральності, людської гідності та духовних цінностей. Він часто розмірковує над тими наслідками, які спричинили війна, тоталітаризм та людські страждання. Його вірші, що характеризуються художньою досконалістю, разом із тим порушують глибокі філософські питання, проблеми буття й сутності речей. Для Мілоша

цілком неприйнятним був польський націоналізм, який артикулював себе через переслідування національних меншин, зокрема антисемітизм та антиукраїнську настанову. У цьому полягала філософія та моральний імператив його творчості. Вірші Мілоша були дивовижною, унікальною ситуацією в польській літературі, ілюстрацією жорстокостей періоду нацистської окупації. Ніхто з польських поетів так блискуче як Мілош не описав Голокост, зокрема у його славетному вірші «Campro di Fiori», про який згадувалось у першому підрозділі.

Після Другої світової війни, а також під час холодної війни його поезія часто звертається до історичних подій, тим самим відображаючи трагічні моменти європейської історії. Він розглядає вплив історичних катаклізмів на життя людей і суспільства в цілому. Недаремно у своїх віршах Мілош часто звертався до історичних ремінісценцій, аби пояснити, в першу чергу собі, історичні цикли національних невдач. Він часто ставить під сумнів сенс буття, свободу вибору та межі людського розуміння, розмірковує над місцем людини у світі. В його поезії присутні гостра іронія та сарказм, що виступають засобами критики соціальних і політичних реалій.

Тема літератури є однією з домінантних тем есеїв Чеслава Мілоша, які містять рішучі, провокаційні та емоційні судження, що суперечать усталеним літературним ієрархіям, часто ведуть до полеміки, а також часто вживаних біографічних ключів та блискуче змальованих профілів авторів польської літератури. У своїх есеях Мілош розповідає про таємничу силу зла, яке набуває різноманітних форм. Його філософська думка цілісна, вона повертається у творах різних періодів життя з повторюваними ключовими питаннями про сутність буття. Зло у своїй владі є абсолютним, і його сила яскраво показує безсилля та подив людини – так розмірковує Мілош у своїй повоєнній ліриці, есеях та прозі.

Чеслав Мілош поєднує елементи класичної європейської поетичної традиції з модерністськими підходами, створюючи свій унікальний стиль, який виявляє як традиційні, так і новаторські риси. Використовує образи природи для вираження складних думок, часто створює контрасти між красою природи

й жорстокістю людського світу. Говорить метафорами, які розуміють усі. Говорить про слова, з яких укладає вірші, але також про вплив слів на розуміння навколишніх подій. Політика, історія та звичайні прості речі, якими переймається кожна людина, сплітаються воедино й стають важливими тут і тепер. Для нього метафора не є універсальним засобом охоплення суті речі, тому що замість того, щоб пов'язувати слово з річчю, вона відокремлює її від реальності, підносячи концепцію до наступних рівнів абстракції. Як наголошує великий польський поет та літературний критик Станіслав Бараньчак, поетичним засобом, який особливо любить Чеслав Мілош, є синекдоха. Описуючи реальність за допомогою її частин, аспектів, багатьох аспектів і протилежних точок спостереження, він намагається наблизитися до індивідуального. Тому його поезія – це спроба пробити багат шаровий бар'єр загальних понять, мінливості світу та швидкоплинності людського життя [2].

У поезіях «Пісня про порцеляну» (1947), «Хто тобі зла» (1950) та «Моральний трактат» (1947) можна знайти гострі судження про людське ставлення, чіткі моральні настанови, адресовані як катам, так і пасивним спостерігачам. Війна, її жорстокість, постійна загроза та необхідність боротися за виживання вбили чуйність людей. Вони знищили базові цінності, які будують людство. «Моральний трактат» Мілоша є спробою врятувати ці цінності та відновити їх у людському житті. Поет наказує нам зберігати нонконформістську позицію:

І хоч би ти був, як польовий камінь,
Лавина змінює хід,
По якому камінню котиться
І, як казав хтось,
Ти можеш, так впливай на хід лавини.
Пом'якшити його дикість, жорстокість,
Для цього також потрібна мужність (...) [13, с. 168].

Останні томи, включно зі збіркою нарисів «Собака при дорозі» («Piesek przydrożny», 1998), характеризуються черговою подвійністю: з одного боку, в них починають домінувати автобіографічні елементи, начебто поет складав

заповіт, а з іншого – це все ще ліричні записи на теми для роздумів читача. З одного боку, він уникає простого моралізування й не хоче, щоб біографія та історизм були єдиними ключами до його творчості, а з іншого – він переконаний, що поезія має силу формувати мораль, оскільки вона вкорінена в трансцендентності, і поет керується в цьому не розумом, а серцем:

Хто кривдив простого чоловіка...

Не будь безпечний.

Поет пам'ятає.

Можеш його вбити – народиться новий.

Запишуться діла і розмови [13, с. 65].

Поет ставить питання широко: від біблійного вигнання до виходів мас зі своїх країн внаслідок воєн, природних катаклізмів тощо. Але йому також не чужі роздуми про вигнання творців – письменників та художників. Він каже, що страх безпліддя для митця особливого гостро відчувається в умовах нової країни, мови, обставин. Цей страх – за Мілошем – можна перебороти, тільки знову збудувавши свою систему координат, в якій існуватимуть північ, південь, схід і захід. Багато пов'язано у Чеслава Мілоша з Європою, багато передумано про переїзди, виїзди, нове оточення та мову. Місія Мілоша сповнилася вповні: він писав з єдиною вірою у своє письмо, що й належиться чинити поетам.

Протиставні образи вітчизни та чужини витворили у творчості Мілоша нову «батьківщину серця» – його уявний дім дитинства, втраченого раю, предмет ностальгії, духовної єдності й погодженості. Прагнення відбудувати батьківщину свого дитинства у слові привело поета до візуальної концепції й своєрідної терапії на катастрофічні «розриви» війни, революції, хаотичних подорожей і подальшу долю вже на західній чужині.

«Пошук реальності, яка з часом проступає все чіткіше» [9, с. 21] – так називав Мілош своє відтворення малої батьківщини, яке спонукало його застосовувати в нарації наївну дитячу позицію спостереження за світом, за допомогою якої він отримував магічний ключ до сакрального, неприступного, але міфічного й значущого універсуму.

Серед прикметних поетикальних особливостей творчості Чеслава Мілоша варто виокремити найголовніші:

- розуміння поезії як засобу порятунку в умовах вселенської поразки почуття людяності, трагічного зіткнення загальнолюдських моральних цінностей з небаченими жорстокістю й цинізмом ХХ століття;
- позиція щодо головної ролі мови, що є чинником відновлення спотвореної національної ідентичності, подолання провінційності культури, самозбереження особистості в непередбачуваному та складному світі;
- поетика магічних заклинань, споглядальності, пророцтв, сформована під впливом Е. Сведенборга, А. Міцкевича, В. Блейка;
- розвиток багатокультурного стилю, невигаданої прози як своєрідного «людського документа», створення новітнього жанру поетичного трактату;
- осмислення причин і наслідків втрати принципів гуманістичного європейського світогляду, пов'язаного з визнанням другорядності значної частини східноєвропейських народів і штучно утвореним кордоном між двома Європами;
- з'ясування потреб і перспектив формування майбутнього співжиття людини й людства з урахуванням цінності багатокультурної мозаїки Європи, кожної «приватної вітчизни».

Мілош глибоко усвідомлював той факт, що складність підходу до окремої речі є результатом постійної зміни дійсності. Час, у якому все змінюється, унеможливорює вловлення його суті:

А якщо літньої ночі на озері човни

І тиха пісня, взявшись за руки

Зберігає твій елегантний і гинучий спогад,

Це було не так, як колись здавалося,

Не так, як ви зараз вкладаєте це в історію («Мова мінялася») [13, с. 121].

Дослідники повоєнної лірики Чеслава Мілоша акцентують на декількох аспектах його творчості, які відображають як його особисті переживання, так і

ширші суспільні процеси. Станіслав Бараньчак наголошує, що післявоєнна лірика поета насичена глибокими роздумами про людську долю, сенс життя та духовні пошуки людини. Чеслав Мілош міркує над тим, як війна змінила людське сприйняття світу і якими є наслідки цих змін.

Молодший колега Чеслава Мілоша – Тадеуш Ружевич – після війни написав вірш-скаргу «Вцілілий», у якому переймається через втрату словами істинних значень. Так, слова також повертаються скаліченими з війни. Ружевич писав: «Поняття – то лише звуки: невинність і злочин, правда і неправда, краса і потворність, мужність і боягузтво». Мілош іще в найтяжчі дні війни відходить від тональності скарги. Він не вболіває над станом мови, яка збожеволіла, під яку наче підклали магніт і вона вже не спроможна вказувати на вартості. Він пробує відновлювати значення самих слів.

Ян Блонський схарактеризував досягнення поета так: «Речення поета чіткі, але його поезія темна, заплутана у своєму багатстві. Якби я порівнював це з будь-яким інструментом, то тільки з органом. Орган імітує всі звуки, але залишається органом. Вони будують музичне ціле, так само як творчість Ч. Мілоша становить поетичний всесвіт, у якому іронія та гармонія, романтичне натхнення та інтелектуальна строгість, вміння вживати десятки ідіолектів і відразу впізнаваний шрифт речення, зворушлива чистота стилю, позбавлена зайвого, коли малює цілі світи» [1, с. 23]. Ірена Груча та Ян Блонський вважають, що вірші Чеслава Мілоша часто стають формою документування та осмислення історичних подій, зокрема Другої світової війни й тоталітарних режимів, а також слугують способом збереження колективної пам'яті.

Пов'язаність повоєнної лірики поета з історичними, філософськими й духовними питаннями, а також його естетичні інновації роблять його творчість предметом постійного дослідження й високої оцінки серед дослідників та літературознавців. Попри складні теми, поетична творчість Чеслава Мілоша часто має ліричну інтонацію з глибоким особистим та емоційним змістом, що робить її особливою та не дає втратити свою актуальність і на сьогоднішній час.

РОЗДІЛ II. Поняття месіанства в літературі

2.1. Генеза месіанських мотивів у контексті польської літератури

Месіанські мотиви у світовій літературі є надзвичайно розповсюдженими та важливими темами, що відображають прагнення людства до порятунку, надію на кращу долю та краще майбутнє, на віднайдення героїв, які змогли б змінити світ на краще. Месіанство передає у поезії ідеї віри, жертви, надії та відродження, які є важливими елементами в багатьох культурах та релігіях. Найвідоміший приклад месіанського мотиву – образ Ісуса Христа у Новому Завіті, який є Месією для християнського світу.

Виникненню месіанських ідей сприяли природні та культурні коди, релігійні традиції, соціальні рухи, культура й мистецтво. В багатьох релігіях очікується прихід месії. Наприклад, у християнській релігії Ісус Христос вважається месією, в юдаїзмі чекають на майбутнього месію, а в ісламі очікують приходу Махді. Політичні й соціальні рухи часто несуть у собі риси месіанства, наприклад, революції часто обіцяють принести нову еру або так званий золотий вік. Мотиви месіанства нерідко присутні в літературі, музиці та інших видах мистецтва. Вони виражають надію на краще майбутнє або прихід великого лідера. Ці мотиви інтегрують в собі очікування людей на кращі зміни як у відповідь на природні виклики, так і в культурному контексті.

Поетичне месіанство – це концепція, у якій засновується, що провидцем і духовним лідером, який несе важливі ідеї та істини в суспільство, є поет. Це уявлення про виняткову роль та особливе історичне покликання поета-месії, який має на меті докорінно змінити або врятувати світ, поширювати світло знань і світло передової культури, стояти на сторожі демократичних свобод. Ідея месіанства відображає глибоке переконання в силі поетичного слова та його здатності впливати на різноманітні суспільні зміни. Поет вважається провидцем, котрий бачить та розуміє більше, ніж інші, використовуючи свою поезію для того, щоб передати ці одкровення іншим. Він виступає як

моральний компас, який вказує правильний шлях і надихає суспільство на високі ідеали. В контексті національного відродження поет-месія розглядається як захисник мови та ідентичності.

Поет виступає як месія, що приносить спасіння й духовне пробудження шляхом своєї творчості. Поет як месія часто зображується як той, хто приносить світло в темряву, освітлюючи шлях істини й справедливості. Він зображується як фігура, яка страждає задля вищої мети, приймаючи на себе біль і труднощі заради того, щоб врятувати інших. У творах таких поетів часто присутні мотиви спасіння й відродження як для окремої людини, так і для нації загалом. Поетична творчість, просякнута месіанськими мотивами, несе в собі надію на краще майбутнє та віру у вищу справедливість.

Поетичне месіанство має цілий арсенал символів та метафор для вираження складних ідей. У літературних творах месія може бути зображений як світло, що перемагає темряву, або ж як весна, що приносить оновлення після зими. Ці образи дозволяють поетам передавати свої глибокі емоції та відчуття. Поетика месіанства часто використовує інтертекстуальні посилання на релігійні тексти, міфи й інші літературні твори для того, щоб створити багатошарові значення (наприклад, звернення до біблійних пророцтв, міфів про героїв чи до інших поетичних творів задля підсилення месіанської теми). У творах з месіанськими ідеями спостерігається екзистенційна напруга, тобто напруга між надією та відчаєм, вірою та сумнівами. Поети можуть використовувати месіанські образи, щоб з їх допомогою виразити внутрішні конфлікти й пошуки сенсу життя.

У поетичному месіанстві часто поєднуються ідеї трансцендентності (того, що поза межами існування) та іманентності (того, що в межах земного існування). Поети можуть зображувати месію як істоту водночас божественну й земну, створюючи цим складний і багатогранний образ. Поети-месіаністи використовують у своїй творчості змішування жанрів і стилів, щоб передати складні месіанські ідеї. Для прикладу, поєднують елементи епосу, лірики, драми і навіть містики.

Щодо месіанських мотивів у світовій літературі, варто згадати роль таких поетів, як Данте Аліґ'єрі, Йоганн Вольфганг фон Ґете, Габріель Гарсія Маркес, Джон Рональд Руел Толкін, Клайв Стейплз Льюїс, Томас Стернз Еліот, Вільям Блейк. Наприклад, у «Божественній комедії» Данте Аліґ'єрі елементи месіанства можемо спостерігати у ролі Беатріче, котра проводить Данте через Рай, а також у символічному зображенні самого ж Данте як шукача божественної істини. Головний герой твору Ґете «Фауст» – доктор Фауст – прагне до знання й влади, що в кінцевому результаті спричиняє його духовне переродження та спасіння. У романі Габріеля Гарсії Маркеса «Сила» з'являються персонажі, які мають надію змінити світ на краще.

Поетичне месіанство вказує на глибоку віру в силу поезії та її здатність впливати на суспільні зміни й духовне відродження. Воно характеризується багатогранністю художніх засобів, символізмом, індивідуалізмом та глибоким емоційним і екзистенційним змістом, роблячи месіанську тему унікальною за художніми формами, цікавою для вивчення й інтерпретації.

Уже в добу Бароко почали з'являтися філософії сарматизму (шляхетська ідеологія, яка домінувала в Речі Посполитій у XVI–XIX століттях) – перші зачатки месіанства. Польський народ, що походить нібито від стародавнього народу сарматів, мав відігравати особливу роль в історії світу. Найкраще цю ідею висловив Веспазіан Коховський у псалмах «Псалмодії польської» (Псалми V, VII, IX, XXVI, XXXVI). Як уже було згадано вище, класичне значення месіанства пов'язане з приходом на землю Царства Божого. На окрему особистість, народ, спільноту, державу покладається роль Божого посланця (месії), що встановлює справедливість та порядок в історичному процесі, рятує людство від можливих майбутніх катастроф [2, с. 176]. Романтичне месіанство народилося з юдеохристиянської традиції, а в Польщі ідея месіанства від того часу була особливо популярною, оскільки місією її вважалося терпіти страждання заради порятунку інших народів Європи.

Месіанство у польській культурі та літературі – це ідея про особливу місію польського народу в історії, що виникла у XIX столітті, в часи поділів

Польщі, коли країна була розділена між сусідніми державами й втратила свою незалежність. У розвитку польського месіанства важливою є заслуга польських поетів Адама Міцкевича, Юліуша Словацького та Зигмунта Красінського. Вони розвинули концепцію польського месіанства, згідно з якою Польща на той час поставала своєрідним «Христом народів», який страждає заради відродження та визволення інших народів.

Основоположником польського та слов'янського месіанства вважається Юзеф Гоєне-Вронський, якому належить авторство терміна месіанізм: у 1827 році польський філософ уперше вжив його у листі до папи Лева XII, а з 1831 року широко використовував його для означення власної системи поглядів [1, с. 612–614]. У своїх філософських ідеях він не конкретизує месіанську роль польського народу в історичному процесі. Світ, як і людина, – створені, але подальший розвиток цивілізації залежить від людини, її високих моральних цілей. Таким чином, людина постає земним творцем, який повинен завершити задум Месії. Творча «співпраця» з Богом, співучасть в акті творення земного світу забезпечує власне родове безсмертя.

Роль поета як пророка в контексті польської літератури є однією з центральних тем, особливо в добу Романтизму. Це явище відображає не лише літературні, але й суспільно-політичні аспекти історії Польщі. Польський романтизм часто пов'язується з месіанськими ідеями, що розвивалися під впливом історичних обставин. Польські поети-романтики бачили себе як духовні лідери, поезія яких має допомогти нації знайти шлях до відродження та свободи. Вони бачили своє завдання в тому, щоб нести надію та віру в майбутнє відродження Польщі. Вважали, що поезія є духовним натхненням для нації.

Адам Міцкевич є однією з найвизначніших постатей польського романтизму, адже у своїх творах він виступає як пророк національного відродження. Творчість Міцкевича часто аналізується у контексті польського месіанства, в якому особливо відомі його поетичні твори «Дзяди» та «Пан Тадеуш». Його романтична драма «Дзяди» (а особливо «Дзяди. Частина III») є одним із найбільш яскравих прикладів месіанського бачення польської нації та

ролі поета як пророка. У драмі «Дзяди» Польща зображена як «Христос серед народів», що страждає за гріхи інших, але її відродження принесе спасіння світові. Головний герой Конрад виступає в ролі пророка, який говорить від імені всього польського народу. У цьому творі Міцкевич зобразив страждання польського народу як жертву, яка має привести до відродження нації. У поемі «Пан Тадеуш» він описує національні традиції та патріотизм, які повинні стати основою для майбутнього відродження країни, зображає ідеалізовану Польщу на шляху до цього відродження.

Як уже відомо, поширення месіанської філософії у Польщі пов'язане з польським романтичним месіанізмом. Так, філософські ідеї месіанізму Адам Міцкевич як представник літературного напрямку польського романтизму висловив у своїх «Книгах польського народу й польського пілігримства», а також у третій та четвертій частинах «Курсу історії слов'янської літератури» та наукових дослідженнях з політичної публіцистики [4, с. 59]. Зростання національної самосвідомості та збереження національної ідентичності як фактор зміцнення позиції Польщі у європейській та слов'янській спільноті зокрема – провідна ідея літературної творчості та наукових досліджень Адама Міцкевича. Його книга під назвою «Книги польського народу й польського пілігримства» містить пряму месіанську ідею: проголошення Польщі «Христом народів», який через свої страждання й жертвність принесе світло й надію іншим народами. Польські вигнанці зображені в книзі як мандрівні пілігрими, що несуть месіанську місію по цілому світу.

Ще один визначний польський поет-романтик, відомий своєю месіанською поезією, це Юліуш Словацький. Його твори часто містять в собі пророчі елементи. Наприклад, у своїй поемі «Король-Дух» він зображує історію Польщі як процес духовного розвитку, де поет виступає як провідник та пророк на шляху до національного відродження. Ця поема стала символом польського національного духу, який через страждання та жертву повинен відродитися й принести за собою нову епоху. Ще одна його поема, яка містить месіанські мотиви, – «Ангеллі», головний герой якої є символом стражденного народу, що

проходить через випробування й очищення. В кінцевому результаті його страждання мають привести до національного відродження. А у своїх листах до матері Словацький часто розмірковував про свою роль як поета-пророка, вважаючи, що має особливу місію – вести свій народ до духовного пробудження й національної незалежності. Для нього поет був не лише творцем краси, але й пророком, який вказує шлях до світлого майбутнього. Він трактував історичні трагедії Польщі як необхідну жертву для досягнення найвищої мети – духовного й національного відродження.

Зигмунт Красінський, автор «Не-Божественної комедії», розумів поезію як засіб виявлення правди й духовного просвітлення. У цьому творі він поєднує месіанські мотиви з критикою суспільних та політичних умов. У центрі сюжету – боротьба між аристократами та революціонерами. Головним героєм є граф Генрик, який символізує занепад аристократії, проте його син Орцьо є зображенням месіанської фігури, яка має привести до нового порядку. У своїх творах Красінський часто звертався до теми месіанства, підкреслюючи, що Польща має особливу місію в історії.

Драма Зигмунта Красінського «Іридйон», сюжет якої побудований на фрагменті з історії Стародавнього Риму, зображує головного персонажа Іридйона, який прагне до помсти й відродження, але його дії ведуть до катастрофи. Цією драмою поет показує, що національні амбіції можуть бути згубними без духовного очищення. У своєму циклі поезій «Псалми майбутнього» Зигмунт Красінський висловлює надію на майбутнє, в якому Польща стане духовним лідером та принесе світло іншим народам. Він наголошував на важливості морального й духовного розвитку як основи для майбутнього нації, вірив у те, що через свої страждання й жертву Польща очиститься і стане кращою.

Відчуття власного призначення як громадянина держави, творця історії пов'язане з високими моральними цінностями. Месіанська роль зберігати та передавати національні цінності з покоління до покоління не виховується й не набувається з часом, вона притаманна або ні, виявляється чи не найголовнішою

характерною ознакою поетів-месіаністів. Соціальні трансформаційні процеси XIX століття спонукали поетів не лише до збереження національної пам'яті народу, але й осмислення минулого для прогнозування успішного майбутнього.

2.2. Вплив месіанських мотивів на творчість Чеслава Мілоша

Месіанські впливи на польську інтелігенцію особливо актуалізуються в період соціальної трансформації суспільства. Соціальні зміни акумулюють національну свідомість та національну ідею для збереження системи національних цінностей. Інтелігенція як соціальний феномен призначена формулювати, зберігати та передавати наступним поколінням національні культурні цінності й традиції. Характерні ознаки виокремлюють її серед соціальних груп суспільства: сповідування високих духовно-моральних цінностей; свідомо, ініціативна діяльність для загальнонаціонального добробуту; інтелектуальність та здатність до критичного мислення. Сповідування інтелігенцією високоморальних цінностей спонукає її до соціокультурної діяльності. Інтелігенція покликана безкорисливо й жертвовно виконувати актуалізовану соціальну роль – месіанську – в період соціальних змін: транслювати суспільні духовно-культурні цінності крізь покоління для збереження національної ідеї.

Такою інтелігенцією вважалися польські мислителі, літературні діячі, зокрема Юзеф Гоєне-Вронський, Зигмунт Красінський, Адам Міцкевич, Юліуш Словацький та інші. Вони розробили філософське вчення про польський месіанізм, перебуваючи в еміграції (Німеччина, Франція) у тридцяті-сорокові роки XIX століття [5]. Сформований напрям польської філософії визнавав духовну сутність першоосновою світу, а матеріальне – творінням духу (духовної субстанції, ества). Виходячи з цього, польська месіанська філософія розумілася переважно крізь призму сакральності, визнавала надчуттєву природу поляків та характеризувалася місією духовного порятунку людей.

Інтелігенція мала значний вплив на поширення месіанських ідей у Польщі, що вплинуло й на повоєнну лірику Чеслава Мілоша. Ідеї месіанської ролі Польщі та національне відродження стали важливими віхами для його лірики, особливо в контексті його роздумів про долю своєї батьківщини.

Досвід Другої світової війни, радянської окупації Польщі, вигнання та життя в еміграції мали глибокий вплив на Чеслава Мілоша. Його роздуми про всі ці події та їх вплив на людську душу стали центральними темами в його творах. Він був свідком жахів війни, зокрема окупації Польщі нацистською Німеччиною та Радянським союзом. Події війни залишили глибокий слід у його поезії. Лірика поета наповнена темами пошуку сенсу буття в умовах кризи, роздумами про людські страждання, руйнування та віри в краще.

Після закінчення війни Польща опинилася під радянським впливом і стала частиною соціалістичного блоку. Це привело до значних політичних і соціальних змін, зокрема до репресій проти інтелігенції та митців. Саме післявоєнний період, у якому творив поет, був часом великих змін і випробувань для Польщі, що ще більше посилювало інтерес до месіанських ідей про порятунок та відродження. Чеслав Мілош, як активний учасник літературного життя, зіткнувся з цензурою й тиском з боку влади. Це сформувало його критичне ставлення до тоталітарного режиму й бюрократичної системи.

У 1951 році він вирішив покинути Польщу й залишився на Заході. Спочатку оселився у Франції, невдовзі переїхав до США, де працював у Каліфорнійському університеті в Берклі. Після свого переїзду на Захід Мілош опинився в середовищі, де відбувалися активні дискусії стосовно ролі мистецтва й літератури в сучасному світі. Вагомий вплив західної філософії, зокрема екзистенціалізму, ідей Франкла, Камю та Сартра, а також модерністських літературних рухів, збагачував творчість Чеслава Мілоша новими ідеями та підходами. Еміграція стала важливим етапом у його житті, адже вона дала йому можливість бути вільним від політичного тиску, але водночас принесла відчуття

відчуженості й туги за батьківщиною. Він часто пише про тугу за Польщею, відчуженість і пошуки нової ідентичності на чужині.

Париж у житті Чеслава Мілоша став містом кохання – тут, в одному з католицьких костелів, він вінчався зі своєю першою дружиною Яніною. Вдруге письменник одружився у 1992 році, через 6 років після смерті Яніни, з уродженкою Стенфорда (США) Керол Тіпен. Вона пішла з життя на два роки раніше свого чоловіка, у 2002 році. Тема любові як до конкретної людини, так і до людства в цілому є важливим аспектом його лірики. Чеслав Мілош пише про складність людських взаємин, їх мінливість та глибину.

Мілош був глибоко релігійною людиною, і його віра вплинула на багато аспектів його творчості. Його творчість часто відображає духовні пошуки й моральні дилеми. Вплив таких мислителів, як Святий Августин і Тома Аквінський можемо помітити в роздумах Мілоша про мораль, гріх і порятунок. Месіанські мотиви в поезії й прозі Чеслава Мілоша втілюються через роздуми про роль індивідуальної й колективної відповідальності, відновлення віри та морального оновлення. Він багато писав про кризу сучасного суспільства, втрату духовних цінностей і велику потребу у внутрішній трансформації.

Значний вплив на творчість Мілоша мав німецький письменник Томас Манн своїми роздумами про моральні та духовні аспекти життя в умовах тоталітаризму. Його критика нацистської Німеччини та есеїстика були важливими для формування світогляду Чеслава Мілоша. Вплинули на нього також і твори Франца Кафки з їхнім відчуттям абсурду й відчуженості. Теми бюрократичної безвиході та екзистенційного відчаю, які можна помітити у творчості Кафки, знайшли своє віддзеркалення у багатьох творах Чеслава Мілоша, зокрема в його глибоких роздумах про тоталітаризм та особисту свободу.

Чеслав Мілош спирався на традиції польської літератури, а також на традиції романтизму та модернізму. Такі модерністські письменники, як Томас Стернз Еліот, Райнер Марія Рільке та Вільям Батлер Єйтс мали значний вплив на стиль і тематику творів Мілоша. Наприклад, від Томаса Еліота він перейняв

складну символіку та мозаїчну структуру текстів, а від Вільяма Єйтса – увагу до національних міфів і духовних пошуків.

Мілош вірить у невмирущість людської гідності й здатність людини подолати будь-які страждання та несприятливі обставини. Ця віра пронизує наскрізь його творчість, і він часто підкреслює, що навіть у найтемніші часи людська гідність може служити джерелом надії. В його творах є етичний заклик до особистої відповідальності та моральної чистоти як способу досягнення порятунку. Поет підкреслює, що кожна людина повинна працювати над власним моральним удосконаленням як над своїм внеском у загальне благо нації.

Впливи месіанських ідей на творчість Чеслава Мілоша дозволили йому створити багатогранні й глибокі літературні твори, що поєднують особисті переживання автора, філософські роздуми й глибокі моральні заклики сучасним поколінням. Надія на відновлення зруйнованого світу й новий початок є сталою темою в його творчості. Він висловлює щире віру в те, що навіть після найгірших випробувань можливе відродження та створення кращого світу. Мілош вірить у потенціал людства для спасіння та позитивних змін навіть у той час, коли суспільство перебуває в розпаді. Він досліджує ідею спасіння як процесу духовного відновлення. Після жахів війни й політичних репресій продовжує вселяти віру людей у можливість відродження людської душі та суспільства через внутрішні зміни й повернення до духовних цінностей. В його поезії можна знайти роздуми про необхідність очищення від моральних і духовних забруднень, викликаних кризою часу.

Месіанські мотиви надали Чеславу Мілошеві роль пророка й морального авторитета, що дало йому можливість висловлювати критичні зауваги стосовно політичної та соціальної реальності свого часу. Чеслав Мілош став голосом совісті, який нагадує про важливість моральних цінностей та необхідності духовного відродження. Це допомогло йому аналізувати тему людського страждання та порятунку, міркувати над можливістю подолання цих страждань через внутрішнє очищення, віру й духовне оновлення. Це зробило його

творчість значущою, впливовою та актуальною не тільки в польській, але й у світовій літературі.

2.3. Символіка та образи месіанства у повоєнній ліриці Чеслава Мілоша

Поетичне месіанство Чеслава Мілоша виражається через його глибокий інтерес до історичних подій, які сформували його особистий досвід та світогляд. Він вважав, що поезія має бути свідком та учасником важливих перетворень людства. Його поетична місія була зосереджена на моральних й етичних питаннях, що актуально в епоху, коли тоталітарні режими намагалися маніпулювати реальністю й людською свідомістю. Вірші Чеслава Мілоша звертаються до тем утрат, руйнувань і розпачу, але також містять надію на відродження та моральну віднову.

Для нього написання поезії було актом віри, який повинен протистояти хаосові й беззаконню, при цьому залишаючи простір для пошуку правди й справедливості. У його повоєнній ліриці спостерігаються такі месіанські мотиви, як пошук сенсу й духовне прозріння, пророче усвідомлення історії й культури, моральний імператив. Мілош яскраво демонструє те, як поет може виступати моральним і духовним лідером, використовуючи свою творчість для піднесення важливих питань і надихання послідовників. Його поетичні твори є яскравим прикладом того, як поезія може стати засобом духовного пробудження й культурного відродження, що є основою поетичного месіанства.

Його вже згадуваний вірш «Campo dei Fiori» (1943), написаний під час війни, втілює месіанські мотиви, які поет розвиватиме у повоєнний період. Мілош розмірковує про байдужість суспільства до страждань людей, закликає до морального пробудження. Ще одним віршем, який розкриває тему страждання, підкреслює важливість духовного прозріння й пошуку істини, є «Гімн про Перлове поле», написаний у повоєнний період.

«Пісня про кінець світу» (1944) – вірш Чеслава Мілоша, написаний під час війни, перегукується з післявоєнною тематикою. Поет описує «спокійний» кінець світу, який настає під час війни, показуючи цим, як повсякденне життя продовжується навіть під час цієї катастрофи:

У день кінця світу
Бджола кружляє над квіткою настурції,
Рибалка лагодить блискучу сіть,
Скачуть у морі веселі дельфіни,
Молоді горобці чіпляються за ринву
І вуж має золоту шкіру, як і повинен мати.
У день кінця світу
Жінки йдуть полем під парасольками,
Пияк засинає собі на газоні,
Перекрикуються на вулиці продавці зелені
І човен із жовтим вітрилом підпливає до острова...

Чеслав Мілош часто звертається до тем духовного прозріння й пошуку сенсу буття людини. Його поезія відображає прагнення зрозуміти найглибші істини й людське призначення. В усіх його творах простежується глибока повага до історії та культури свого народу. Він вірить у важливість збереження культурної ідентичності, що може бути розглянута як форма месіанства. Мілош несе відповідальність за моральний та духовний стани суспільства. Його ліричні твори часто підносять питання етики, справедливості та моральної відповідальності, які є ключовими елементами месіанського мислення.

Збірка віршів «Зцілення» («Ocalenie», 1945), до якої увійшли такі вірші, як «Campo di Fiori» та «Пісня про кінець світу», є одним з найважливіших і знакових поетичних здобутків Чеслава Мілоша, написаних після Другої світової війни. Ця збірка віддзеркалює сильний вплив війни на поета, а також його власні розмірковування над людською природою, мораллю, вірою та надією. Багато віршів цієї збірки відлунюють наслідками Другої світової війни: описують руйнування, смерть, страждання та моральні проблеми, з якими довелося зіткнутися людству. Чеслав Мілош використовує образи зруйнованих міст, загиблих солдатів і зруйнованих ландшафтів, щоб

детальніше підкреслити масштаби трагедії. Досліджує питання добра і зла, відповідальності й провини. Ставить питання про те, як люди власноруч могли вчиняти такі жахливі події і які сили рухали ними в той час. Проте, попри всю цю темряву й відчай, у збірці «Зцілення» присутні мотиви віри й надії на відродження та порятунк. Мілош шукає відповіді у релігії та філософії, намагаючись знайти сенс у хаосі світу та стражданнях.

До збірки «Зцілення» увійшов вірш Чеслава Мілоша «У Варшаві» («W Warszawie», 1945), який відображає глибокий біль і скорботу за зруйнованою Варшавою. Мілош використовує образи руйнування й смертей, щоб передати масштаб трагедії, яка сталася з містом під час війни. Варшава символізує не лише фізичну руїну, але й знищення людських життів, надій і мрій. Водночас Варшава стає символом незламності й здатності до відродження, навіть після найтемніших часів. Поет використовує особисті спогади та історичні реалії, щоб створити складну картину минулого та його наслідків. Вірш підносить питання про сенс життя й страждань. Мілош розмірковує про те, як люди можуть знаходити силу й надію в умовах катастрофи.

Попри весь біль і руйнування, у вірші присутні мотиви відродження й надії. Мілош шукає світло у темряві, підкреслюючи силу людського духу й можливість відновлення після трагедії:

Чи ж для того створений,
Аби лишатись жалобним плакальником?
Я хочу оспівувати свята,
Радісні гаї, до яких
Приводив мене Шекспір. Лишіть
Поетам хвилю радості,
Бо згине ваш світ...

Вірш є емоційно насиченим і виразним, що допомагає читачам відчувати всю глибину переживань поета. Поет використовує потужні образи й символи, щоб передати свої емоції й ідеї. Руїни міста, загиблі люди, світло й темрява – всі ці образи допомагають створити глибоке й багатозначне полотно:

Що робиш на руїнах собору
Святого Івана, поете,

Цього теплого весняного дня?

Про що думаєш тут, де вітер,

Від Вісли віючи, розвіває

Червоний пил згарищ?

...

Тож як маю мешкати в країні,

Де нога чіпляється за кості

Непоховані найближчих?

Образи варшавських руїн служать метафорою глибин людського існування й стійкості. Настрій вірша змінюється від темного й сумного до світлого й оптимістичного, відображає складність людських почуттів та досвіду, демонструє здатність поета проникати в суть людського страждання й надії, використання промовистих образів й символів. Цей вірш є свідченням сили людського духу й незламності, що робить його актуальним і значущим у сучасному світі, особливо під час війни України з російським агресором.

Найзнаковішим серед повоєнних творів Чеслава Мілоша є філософсько-політичний трактат під назвою «Поневолений розум» («Zniewolony umysł», 1953) – перша книга, написана поетом в еміграції. У ній поет аналізує життя, творчі біографії, поведінку та долю письменників-інтелектуалів (Анджеєвського, Боровського, Галчинського, Путрамент) на тлі тоталітарної епохи. Ці чотири долі демонструють майже всі варіанти долі поляків під час Другої світової війни: Анджеєвський провів роки в окупованій Варшаві; Боровський – спочатку у Варшаві, потім в Освенцимі й рік на Заході; Галчинський – у німецькому таборі для військовополонених і рік на Заході; Путрамент – у Радянському Союзі. Кожен із цих чотирьох польських інтелектуалів до 1945 року пройшов свій шлях світоглядної еволюції. У роки поневолення розуму ці чотири характери деформуються й постають не такими, якими вони є, а такими, якими їх змушують бути. Мілош створив один з найточніших в історії світової думки аналізів тоталітарного суспільства. Популярність «Поневоленого розуму» була невимовно великою: Чеслав Мілош, перебуваючи у реальному часі, зумів розгледіти й схарактеризувати те, що для багатьох стало очевидним лише через десятиліття.

Месіанські ідеї дозволили Мілошеві створити багаті символічні образи й метафори, які підсилюють його поетичні та прозові твори. Він використовує образи пророка, світла й темряви, відродження й порятунку, щоб глибше передати свої думки й почуття. Такі теми часто поєднуються в його творах, підкреслюючи напруженість між надією та відчаєм, вірою та сумнівами. Мілош використовує ці образи для відображення внутрішніх і зовнішніх конфліктів, з якими стикаються люди в післявоєнному світі. Наприклад, у своєму вірші «Знамення» («Znaki») він досліджує теми пророцтва та світла як уособлення символів надії й одкровення, на противагу темряві та нещастям. У вірші «Містичний хор» («Chór mistyczny») Мілош використовує образи світла й темряви для того, щоб передати мотиви духовного пробудження. У поемі «Балада» («Ballada») використання символіки світла й темряви постають у контексті особистого й духовного відродження.

Як свідчить назва збірки «Світло дня» («Światło dzienne», 1953), теми світла й темряви є для поета домінантними. Світло символізує прозріння, істину, надію й духовне відродження, тоді як темрява віддзеркалює обман, безнадію й моральну деградацію. Збірка «Світло дня» відображає духовні та філософські роздуми у період після Другої світової війни й в умовах сталінського режиму у Польщі. Вона є дослідженням складних питань людської природи, моральності, свободи й відповідальності. У віршах цієї збірки Чеслав Мілош досліджує моральні питання та відповідальність інтелектуалів і митців у складних політичних умовах. Він ставить питання про те, як залишатися вірним своїм принципам та ідеалам у світі, де панує тиранія й репресії. Вірші часто показують напруженість між прагненням до свободи й реальністю пригнічення, відображають боротьбу за збереження людської гідності. Мілош продовжує свої духовні пошуки, намагаючись знайти сенс у світі, що пережив катастрофу. Вірші часто звертаються до релігійних і філософських тем, досліджують відносини між людиною й Богом.

Поет широко використовує символізм та алегорію, щоб передати свої ідеї й емоції. Образи світла й темряви, а також інші символи, допомагають глибше

зрозуміти його філософські та моральні роздуми. Вірші зі збірки «Світло дня» часто мають багатошаровий зміст, що дозволяє читачам відкривати нові аспекти при кожному прочитанні. Мова віршів є точною й виразною, що допомагає створити сильний емоційний вплив. Мілош використовує прості, але потужні образи, щоб донести свої послання. Тон віршів часто є роздумливим і медитативним, що відображає глибокі внутрішні переживання й філософські роздуми поета.

Ключовими віршами збірки можна вважати «Вітраж» та «Пори року». Вітраж символізує складність і красу людської душі, що знаходить своє вираження у світлі істини й надії. У цьому вірші Мілош використовує образи світла, що проходить через вітраж, щоб передати ідею прозоріння й духовного відродження. Вірш «Пори року» використовує зміну пір року як метафору циклів життя й духовного зростання. Поет досліджує, як кожна пора року відображає різні етапи людського існування й пошуків сенсу життя. Вірші цієї збірки є свідченням поетичної майстерності та здатності поета проникати в суть складних філософських і моральних питань, використовуючи багаті символічні образи й виразну мову.

Замислитись не лише над ідентичністю літературного суб'єкта, але й над своїм єством, а також над сутністю людини загалом, спонукає глибоко філософська повість «Долина Ісси» («Dolina Issy», 1955). Попри те, що цей твір прозовий, він написаний надзвичайно поетичною мовою й присвячений пізнанню митцем свого коріння. Головний герой «Долини Ісси», хлопчик Томаш (alter ego самого Чеслава Мілоша), шукає відповіді на питання: як це стається, що ти є тим, ким є?

Філософський есей «Родинна Європа» («Rodzinna Europa», 1958) – це спогади, у яких Чеслав Мілош розповідає про своє дитинство та юність, досліджує історію й культуру Польщі та Литви. Це сповнений труднощів життєпис покоління воєн, поєднаний із легким гумором особистих спогадів. Автобіографічна історія письменника невіддільна від історії роду, країни, Європи. Він підкреслює, як важливо зберігати пам'ять про історичні події та

культурні традиції для того, щоб краще зрозуміти сучасний світ. У цій книзі розглядаються питання національної ідентичності та ролі інтелігенції у формуванні суспільства. У «Родинній Європі» досліджується тема польського месіанства, яке має свої корені в романтизмі XIX століття: зображує страждання як форму духовного зростання, прагнення до пошуку справедливості та свободи, втілює ідею жертви й жертвності у європейському контексті, метафізичні роздуми про універсальність людського розуму.

Мілош розглядає страждання польського народу крізь призму історичних подій, як-от поділ Польщі, повстання та війни, як частину великого духовного процесу. Ці страждання, за месіанською ідеєю, надають польському народові особливу роль в історії Європи, подібно до страждань Христа заради спасіння людства. Ідея месіанства передбачає, що Польща є жертвовою нацією, яка страждає не заради себе, а задля інших народів. Мілош часто звертається до теми страждання, бо він його бачить як невіддільну частину історичного досвіду Польщі. Цей аспект виражається через образи жертв і мучеників, які символізують моральне та духовне очищення через страждання. У своїх міркуваннях Мілош розглядає цю ідею як частину польської національної свідомості, яка формувалася під впливом історичних подій і літературних творів.

У своїй книзі есеїв Чеслав Мілош підкреслює важливість ідеї прагнення до пошуків справедливості й свободи, наголошує, що багато поляків бачили свою національну боротьбу як частину західноєвропейського руху за відстоювання свободи й прав людини. Поет закликає до духовного відновлення як окремої людини, так і всієї нації; розширює польське месіанство до європейського контексту, стверджуючи, що Польща, з її багатою культурною спадщиною та історичним досвідом, може відігравати важливу роль у формуванні спільної європейської ідентичності. Закликає до діалогу та взаєморозуміння між народами Європи для того, щоб подолати історичні травми та створити спільне майбутнє. Провінційна частина Європи у книзі стає центром авторського бачення епохи. «Родинна Європа» – це своєрідна сповідь

про екзистенційні спокуси, які виникали на життєвому шляху автора, та про особистий життєвий вибір.

Своїм багатогранним підходом до аналізу історії, пам'яті, особистої й колективної відповідальності, а також питань людської природи в контексті післявоєнного світу, вражає наступна збірка віршів під назвою «Король Попіл» («Król Popiołów», 1962). У ній Мілош приділяє значну увагу темі історії та пам'яті, досліджуючи, як минуле впливає на теперішнє й майбутнє. Вірші з цієї збірки часто звертаються до трагічних подій історії, намагаючись зрозуміти їх вплив на індивідуальну й колективну свідомість. Автор розглядає питання відповідальності перед обличчям історичних катастроф. Ставить перед собою й читачами питання про роль індивіда в історичних подіях та про моральний вибір, який кожен має зробити сам. Чеслав Мілош глибоко роздумує над складністю людської природи, її схильністю до добра і зла. Як і в попередніх збірках, поет продовжує свої духовні пошуки, намагаючись віднайти сенс у світі, що постійно змінюється. Поет використовує багатий символізм і метафоричність, щоб передати свої ідеї й емоції. Образи попелу, королів, руїн часто з'являються у віршах, підкреслюючи теми руйнування й відродження. Вірші насичені багатозначними символами, які додають глибину й складність до аналізу тем. Мова віршів є виразною й точною, що допомагає створити сильний емоційний вплив.

Центральним у збірці є ініціальний вірш «Король Попіл», а також вірш «Історія». Вірш «Король Попіл» символізує теми руйнування й відродження. Образ короля, покритого попелом, може інтерпретуватися як метафора суспільства, що пережило катастрофу й намагається віднайти новий сенс життя. У вірші «Історія» Мілош розглядає роль історії у формуванні індивідуальної й колективної свідомості. Цей вірш підкреслює важливість пам'яті й відповідальності перед обличчям минулих подій.

Поетична збірка «Місто без імені» («Miasto bez imienia», 1969) є важливим етапом у творчості Чеслава Мілоша, в якій він звертається до тем, які були домінантними для його творчості протягом усього життя. Поет досліджує

питання ідентичності в контексті історичних змін й особистого досвіду, аналізує, як історичні події та культурні зрушення впливають на формування особистості. Пам'ять відіграє важливу роль у віршах, де минуле й теперішнє переплітаються, формуючи складний образ людського досвіду.

Образ міста без імені використовується як метафора людського існування в умовах постійних змін і втрати стабільності. Місто символізує як місце колективної пам'яті й культури, так і простір, де стикаються особисті та історичні події. Поет розглядає вплив культури й цивілізації на людське життя, аналізуючи їх досягнення й недоліки. Підносить питання про те, як культурні традиції формують суспільство й впливають на його розвиток.

Чеслав Мілош використовує багатий символізм і метафоричність, щоб передати складні ідеї й емоції. Образи міста, руїн, архітектури та інших елементів міського середовища часто з'являються у його віршах. Символи й метафори додають текстам глибину й багатшаровість, дозволяючи читачам відкривати нові значення під час кожного прочитання. Вірші цієї збірки часто звернені до трагічних подій минулого, намагаються знайти уроки для майбутнього. Історичні події та їх наслідки для сучасного суспільства є центральною темою збірки. Мілош досліджує, як історія впливає на людську свідомість і поведінку.

Аналізуючи цю збірку, слід звернути увагу на такі вірші, як «Місто без імені» та «Археологія». Перший вірш символізує основні теми й мотиви: образ міста без імені підкреслює відчуття втрати ідентичності й стабільності, досліджує, як історія й культура формують колективну пам'ять і впливають на сучасне суспільство. У вірші «Археологія» Мілош порівнює процес розкопок з вивченням історії й пам'яті, підкреслюючи важливість збереження й розуміння минулого.

У повоєнній ліриці Чеслава Мілоша месіанська символіка є потужним інструментом для осмислення трагедій минулого та пошуку моральних і духовних орієнтирів у сучасному світі. Вона допомагає поетові створити глибокий і багатшаровий образ дійсності, що стимулює читача до роздумів і

самопізнання. Мілош використовує месіанські символи, щоб критично осмислити політичні ідеології, які обіцяли порятунок, але приводили до насильства й пригноблення. Його поезія ставить під сумнів справжність таких обіцянок та їх наслідки для людства.

Символіка й образи месіанства відіграють важливу роль у повоєнній ліриці Чеслава Мілоша, відображаючи його духовні, етичні та філософські пошуки на тлі трагічних подій Другої світової війни й наступних суспільних змін. Месіанська символіка дозволяє Мілошеві звертатися до історичних подій, культурних традицій та релігійних тем. Месіанські образи часто використовуються для алюзій до історичних подій та фігур, які мали великий вплив на польський народ та його національну свідомість. Ці образи допомагають поетові рефлексувати над роллю історії у формуванні національної ідентичності. Символи допомагають створити багатопланові образи, що надає поезії Чеслава Мілоша глибини та багатоаспектності. Вони дозволяють читачеві розглядати текст з різних перспектив і знаходити нові сенси в осмисленні уявлень про справедливість, історію, віру та моральність.

РОЗДІЛ III. Феномен Мілоша-месіаніста у дискурсі сьогодення

3.1. Лірика Чеслава Мілоша в оцінках літературної критики

Про Чеслава Мілоша написано вже десятки книжок, статей та дисертацій. Його тривале, насичене безліччю особистих та історичних подій життя майже повністю збіглося з часовими межами ХХ століття. Його творчість – поезія та есеїстика – дала найдокладніший і найблискучіший звіт про цей майже столітній досвід: дві світові війни, відновлення Польщі й втрата нею «східних кресів», поразка нацизму й комунізму, еміграція і, врешті, повернення на батьківщину – уже в ролі живого класика, лауреата Нобелівської премії з літератури та безлічі інших нагород і почесних титулів. Його твори

перекладено на понад сорок мов, він отримав титули почесного доктора багатьох університетів США та Польщі, почесний громадянин Литви й міста Кракова. Водночас Мілош – людина, для якої слово «батьківщина» асоціюється радше з поняттями відчуженість, поневолення, еміграція, дискримінація, бідність, аніж з радістю перебування вдома.

Феномен Чеслава Мілоша в межах сьогодення є надзвичайно актуальним та впливовим. Його повоєнна творчість продовжує привертати увагу критиків і читачів. Він залишається однією з найбільш визнаних постатей польської літератури на міжнародній арені. Творчість поета активно перекладається й аналізується в різних країнах світу, а це свідчить про її універсальність та безперечну актуальність. Повоєнні теми, такі як моральні кризи, тоталітаризм, шукання сенсу буття, є пріоритетними й сьогодні, коли у XXI столітті світ зіткнувся з політичними й соціальними конфліктами. Мілошеві роздуми про людську природу, історію й мораль мають великий резонанс у сучасному контексті, зокрема у контексті війни України з російським терором.

У чому ж полягає феномен цього польського письменника? Чеслав Мілош зумів сформулювати ті важливі дилеми, які й сьогодні бентежать інтелектуалів всього світу й у майбутньому стануть предметом їхніх роздумів. Його думки, залишені наступним поколінням у численних інтерв'ю та нарисах, зокрема 80–90-х років, коли поет освоювався з новою геополітичною дійсністю Польщі, Європи та світу, які є актуальними у нашому столітті.

Месіанська творчість Чеслава Мілоша в сучасному контексті сприймається як важливе джерело для розуміння духовних і моральних запитів, що ставляться перед людством. Його твори порушують питання про порятунок, моральність, сенс життя, зокрема в межах політичних та соціальних криз. Сучасні читачі й дослідники часто звертаються до месіанської тематики Мілоша задля кращого розуміння історичних і культурних контекстів, особливо у світлі сучасних конфліктів та змін. Месіанські образи й символи також підлягають критичному аналізу. Окремі сучасні дослідники ставлять під сумнів ефективність

ідентифікації з месіанськими ідеями та їх впливом на політичні й соціальні процеси, однак актуальність цих ідей залишається незаперечною.

Поетичне месіанство Мілоша продовжує вивчатися й вважатися важливою частиною літературної спадщини поета. Її багатогранність і символізм привертають увагу як критиків, так і читачів, зацікавлених в аналізі його доробку з нових перспектив. Українською мовою твори Мілоша переклали Дмитро Павличко, Сергій Жадан, Оксана Забужко, Юрій Іздрик, Юрій Андрухович, Наталка Білоцерківець, Андрій Бондар, Олександр Ірванець, Костянтин Москалець, Остап Сливинський, Маріанна Кіяновська, Олег Коцарев, Олег Лишега, Тарас Прохасько, Наталка Сняданко та інші.

Повоєнна творчість Чеслава Мілоша залишається важливою для розуміння політичних та історичних процесів у Польщі та Європі. Мілош є важливою фігурою для літературної традиції й культурної спадщини, його твори продовжують вивчати й досліджувати в академічних колах. Його вплив на сучасну поезію й літературу залишається значним. Повоєнна творчість поета та присутні в ній месіанські мотиви сприймаються як цінний ресурс для розуміння як минулого, так і сучасності.

Сьогодні, коли людина шукає нові способи осмислення свого місця в цьому світі, месіанська тематика Чеслава Мілоша слугує натхненням для цих пошуків та роздумів про духовні й моральні цінності. Тому творчість Мілоша сприймається як важливий ресурс для осмислення й розуміння сучасних проблем і питань, що пов'язані з історією, духовністю й мораллю людства.

Філософсько-інтелектуальна творчість Мілоша має сьогодні велике значення для Польщі та для світу загалом. Поет постає перед читачами цікавою та неповторною особистістю, самотньою постаттю, яка втілює цілу новітню епоху художньої думки. Він є одним із найвизначніших класиків польської літератури, своєрідною візитною картою перед усім світом; завдяки його таланту у другій половині XX століття польська культура отримала модерне обличчя. Багатогранність його творчості та можливість передавати у своїх творах досвід поколінь, «зазирати у майбутнє людства» – як говорить у своєму

дослідженні Т. Довжок [8, с. 148], привертала й привертають увагу критиків до особи й текстів Мілоша.

Поетична творчість Мілоша неодноразово ставала предметом глибоких досліджень і критичних відгуків, які висвітлюють багатогранність його таланту та значущість у світовій літературі. Лірика Мілоша охоплює широкий спектр тем – від особистих переживань до глобальних філософських роздумів, що робить його поезію досі актуальною. Окрім того, поет жив і творив у не найлегший період для Європи, тому у його творчості бачимо засудження тоталітаризму, переосмислення історичних подій тощо. Наприклад, у вірші «До Лека Валенси» автор засуджує комуністичний режим та поділяє думку своїх прибічників, а в книзі «Родина Європа» через призму своєї історії демонструє події, які відбувались у тодішній Європі та впливали на її поділ. Багато віршів Мілоша мають філософський характер, поет порушує глобальні проблеми людського буття та демонструє світосприйняття з урахуванням соціальних чинників, які мали вплив на його світобачення.

Творчість Мілоша досліджувалась у працях багатьох українських та польських критиків і літературознавців, серед яких В. Горбатенко, В. Северинюк, Ю. Андрухович, Я. Поліщук, О. Кеба, Т. Довжок, О. Забужко, Д. Павличко, І. Дзюба, Я. Блонський, Є. Порадецький, С. Бараньчак, А. Франашек, Р. Горчинська, А. Завада та інші.

Проаналізувавши низку досліджень життя й творчості Чеслава Мілоша, варто зупинитись на книзі доктора політичних наук, професора Володимира Горбатенка. Науковець опублікував працю, яка містить життєву й творчу біографію польського поета: «Чеслав Мілош: „Більше за одне життя”». Попри наявність достатньої кількості праць українських літературознавців, що стосуються творчості Чеслава Мілоша, книга Володимира Горбатенка стала першим у вітчизняному культурологічному та науковому дискурсі виданням такого змісту й масштабу, що є вагомим внеском у вивчення польської поезії. Горбатенко слушно наголошує, що життя й творчість Чеслава Мілоша – це джерело, яке допоможе усвідомити багатокультурну мозаїку Європи, боротьбу

Польщі за свободу й незалежність, період німецької окупації, радянської влади, вплив політики та вимушеної еміграції на поезію автора, перспективи створення нової цивілізації тощо [5, с. 4]. Кожен період свого життя Чеслав Мілош демонстрував на сторінках своїх збірок. У його віршах чітко спостерігаються настрої часів, коли він писав: чи то був довоєнний період, чи період зрілого віку у незалежній Польщі.

Ключовою метою праці «Більше за одне життя» Володимир Горбатенко вважає: «[...] з'ясування на основі осмислення творчості Ч. Мілоша ролі творчої особистості в історії та її відповідальності за висловлені ідеї; обґрунтування важливості мовного питання для національного розвитку й самореалізації людини; виявлення чинників і наслідків тоталітарного панування на східноєвропейському просторі; привернення уваги до гострополітичних і соціальних проблем історичного й сучасного розвитку; з'ясування потреб і перспектив формування майбутнього співжиття людини і людства» [5, с. 11–12]. Висновок науковця демонструє багатошаровість творчості Чеслава Мілоша та значення її не лише для літературознавчої науки, але й для історії, політології, мовознавства, релігієзнавства тощо. Факти, викладені у книзі Горбатенка, підтверджені цитатами з інтерв'ю поета, листуваннями, самими творами Мілоша, критичними відгуками на його поезії та есеї, вирізками із тодішньої преси тощо.

Щоб передати реалістичні настрої епохи, коли він творив, Чеслав Мілош робить своїми ліричними героями звичайних людей, які жили з ним в один час. Наголошує на тому, що найцінніше, що є у людини – це життя, і вона має ним розпорядитись якнайкраще, при цьому не втративши людської гідності та гуманності. У своїх поезіях Мілош намагається пояснити природу «невідповідності між тілом і духом», «конфлікт між універсальним і індивідуальним», який вважав «ключовим для всього, що написав» [5, с. 225].

Дослідник Горбатенко акцентує також на тому, що Чеслав Мілош завжди залишався осторонь ідейно-церковного догматизму. Він активно полемізував з ортодоксальною теологією, хоча й визнавав важливу роль християнства у

європейській цивілізації. Сам же він перекладав біблійні тексти з давньоєврейської та грецької мов польською мовою [5, с. 245].

Варто також згадати, що в контексті творчості Мілоша Володимир Горбатенко розглядає явище політичного месіанізму. Дослідник аналізує лірику польського поета в умовах двоїстої російської національної свідомості, радянського тоталітаризму, відображає перспективи суспільно-політичного розвитку держави-агресорки. Горбатенко пише на цю тему: «[...] у його творах простежується неймовірна глибина осмислення трагічного зіткнення загальнолюдських моральних цінностей з небаченими жорстокістю і цинізмом, властивими для Росії різних часів, незалежно від зміни її політичних режимів» [4, с. 31]. Це спостереження прочитується нині неабияк актуально.

Продовжуючи досліджувати літературно-критичну рецепцію творчості Чеслава Мілоша, ми проаналізували рецензію Валентина Северинюка на працю В. Горбатенка. Серед багатогранності творчого характеру Мілоша автор рецензії виокремлює месіанські настрої: говорить про те, що польський поет ніколи не вірив у демократизацію росії. Цю країну він називав «агресивним географічним простором», підтвердження його слів – це повномасштабне вторгнення росії на територію України. Окрім цього В. Северинюк зазначає, що Мілоша лякала трагічна двоїстість національної ідеї російського народу, яка побудована на зневажанні прав і свобод людини в ім'я так званого «спільного блага» [20, с. 226]. Як бачимо, наразі ситуація із національною ідеєю російського народу не змінилась, що свідчить про далекоглядність та глибоке розуміння сутності політичної влади росії польським поетом.

Валентин Северинюк акцентує також на тому, що Чеслав Мілош піддавав критиці західноєвропейський егоїзм стосовно народів Східної Європи, зосередившись на цій темі у своїй книзі «Родина Європа» (1958). На противагу західноєвропейській моделі імперського співжиття, поет висловлювався про історичну співпрацю кількох народів у межах Великого Князівства Литовського, де цінності взаємної етнічної, мовної та релігійної толерантності служили основою міцності та гармонійного співіснування [20, с. 227].

Чималу кількість праць присвятив творчості Чеслава Мілоша Ярослав Поліщук, доктор філологічних наук, професор кафедри україністики Ягеллонського університету. У своїй статті «Свідок століття» він зосередив увагу на аналізі його творчої спадщини, писав серед іншого: «[...] поезія Чеслава Мілоша потребує вникливого, заглибленого й субтельного читання, вона насичена численними алюзіями й асоціаціями, що не лежать на поверхні, проте відкриваються лише при поглибленому сприйнятті тексту. Ця поезія шукає собі путь у морі вишуканої філософської рефлексії. Вона перегукується у своїх засадничих мотивах зі світовою культурною традицією, порушуючи та переакцентовуючи одвічні питання людського буття» [15].

На думку Поліщука, унікальність Чеслава Мілоша як поета полягає у тому, що він виступає посередником, який сприяє зближенню різних національних культур сучасності, допомагаючи їм виявити спільні, актуальні та важливі риси. Польський поет вважав, що розумне культивування національної ідентичності має поєднуватись із повагою до інших культур та сприяти вирішенню конфліктів між європейськими державами у ХХІ столітті. Саме в цьому й простежується месіанський характер його творчого доробку, адже він закликав до того, щоб збудувати «родинну Європу», дивлячись у майбутнє, а не шукаючи причин для ворожнечі в минулому [15].

Основний вектор художньо-естетичної еволюції Чеслава Мілоша в останній період творчості розглянуто у праці О. Кеби, який відзначає домінування у ліриці поета позачасового й надчасового виміру буття, апелювання до архетипної пам'яті людини, магічно-релігійного сприйняття світу [11, с. 69].

Домінантні світоглядні концепції та ідейно-філософські орієнтири пізньої лірики Мілоша бачимо у дослідженні Тетяни Довжок. Авторка пише: «[...] у рядках, що вийшли з-під пера дев'яностолітнього поета, наділеного неймовірною для свого віку гостротою духовного зору і ясністю розуму, відкривається настільки глибокий зріз людської істоти в її еволюції до „людини сучасної“, настільки проникливе бачення керованої до самознищення

цивілізації, що напевно варто на мить зупинитися і спробувати проникнути в „Це” (2000)» [8, с. 148].

Про важливість усіх творів Чеслава Мілоша не лише для європейської, а й для світової інтелектуальної думки пише Оксана Забужко у своєму есеї «Уроки Мілоша», опублікованому після особистого спілкування письменниці з польським поетом у США: «Мілош таки підважив епоху – як важкоатлет штангу. І то не лише тому, що одним з перших, на зорі 50-х, у світі, вдоволено-приспаному половинною перемогою над тоталітаризмом, і задовго до того, як розкрилася, війнувши на безвік трупним смородом, незглибна яма сталінщини, зумів вицілити пальцем і з яснозорістю сутого поета назвати на ім'я головну хворобу доби, ту, од якої нам лікуватись ще не одне десятиліття, – „поневолений розум”» [9, с. 134].

Чеслав Мілош не залишився поза увагою і таких українських літературних критиків, як: Іван Дзюба – відомий український літературознавець і критик, який неодноразово звертався до творчості Чеслава Мілоша, аналізуючи його внесок у світову літературу та зв'язки з українською культурою; Тамара Гундорова – українська літературознавиця, яка також розглядала творчість Мілоша в контексті європейської та української літератури; Юрій Андрухович – український письменник, поет і есеїст, який у своїх творах і статтях неодноразово згадував Мілоша, підкреслюючи його вплив на власну творчість і сучасну літературу; Олександр Бойченко – український літературний критик і публіцист, який писав про значення творчості Мілоша для українських читачів і літературного середовища та ін.

Ці письменники й критики не лише аналізували поезію Мілоша, але й розглядали його есеїстичну творчість, вплив на світову культуру та політичну думку, а також акцентували його переклади біблійних текстів.

Щодо польської наукової рецепції, то Мілоша-месіаніста досліджував один серед нині вже класиків польської літературної критики Ян Блонський, який слушно наголошував: «[...] поезія для Мілоша – це не символістське осягнення суті речей, дослідження непізнаваного, напівмістичне смакування

таємниць. Не опирається вона також на діалектику понять і логічно-наслідкові зв'язки. Її він витлумачує радше як невпинну дискусію, невтомний пошук, одночасно гордовитий (бо не для кожного доступний) і сповнений страху (бо правда буває болісною і загрозливою). Партнери цієї дискусії це начебто рівня – розум і тіло, особистий досвід і закономірність історії, скороминучі випадки і переосмислення філософів» [1]. Своїми філософськими ідеями Мілош намагався згуртувати суспільство навколо однієї думки, зокрема у націєтворчому напрямі. Чим більше та наполегливіше читач перечитує «Три зими», «Зцілення», «Поетичний трактат», «Зачарований Ґуцьо», тим більше ці твори відкривають свій сенс, – розважає Ян Блонський [1]. У своїй праці «Страхи, сни і пророцтва» дослідник зазначає, що поезія Мілоша не розкрита навіть наполовину, вона приховує більше таємниць та сенсів, аніж ми можемо прочитати це з рядків.

Можливо, еміграція поета, який покинув Польщу 1951 року, не була сприятливою для критичної рефлексії. Проте навіть рання критика його поезії була сповнена суперечностей і натяків, що чітко свідчить про те, що поезія Мілоша чинила опір однозначній інтерпретації. Мабуть, проблема була в тому, що довоєнну лірику мало хто розумів та сприймав належно. Проте зовсім молоді, але на той час вже відомі критики Казімеж Вика і Людвік Фрид впевнено говорили про Мілоша як провідника нової поезії.

Є. Порадецький у своїй праці «Еволюція поезії Чеслава Мілоша» зазначав, що джерелом сили його поезії є особлива пристрасть до боротьби за людяність та саме людство. Правда та любов переважають у його ліриці та простежуються на всіх етапах його творчості. Також дослідник пише, що вже у ранній творчості простежуються месіанські мотиви Мілоша, який стверджував, що не знає звідки в його думках беруться образи війни та європейської кризи («Ворота Арсеналу») [16, с. 21].

Серед рецепції творчості Мілоша особливу увагу привертає книга Анджея Франашека «Мілош. Біографія», яка є детальним дослідженням життя та творчості польського поета, лауреата Нобелівської премії. Це

фундаментальна біографія, що висвітлює різноманітні аспекти його життя, починаючи від дитинства у Литві, через роки еміграції та політичної боротьби, до визнання на світовій літературній арені. Біографія Франашека стала ключовим джерелом для розуміння Мілоша не тільки як поета, але і як особистості, котра була свідком й учасником важливих історичних подій XX століття. Дослідник зосереджується на складних етапах життя Мілоша, як еміграція, взаємини з іншими відомими культурними діячами, а також його погляди на політичні та соціальні проблеми свого часу. Біограф зазначає, що творчість Мілоша сприяла нинішньому об'єднанню Заходу й Сходу Європи в межах Європейського Союзу, демонструвала важливість культурного й політичного діалогу для стабільного майбутнього [24, с. 89]. Однією з важливих тем книги Анджея Франашека «Мілош. Біографія» є внутрішній конфлікт поета між його польським корінням та західною культурою, яка вплинула на його становлення як поета. Франашек також досліджує особисті відносини Мілоша, його дружбу з іншими відомими письменниками та інтелектуалами, а також його взаємодію з політичними рухами та ідеологіями. Книга написана з великою увагою до деталей та архівних матеріалів, що робить її цінним джерелом для дослідників та шанувальників творчості Мілоша. Біограф вміло поєднує академічний підхід з літературним стилем, створюючи живий та захопливий портрет поета, який істотно збагатив світову літературу.

Після смерті Чеслава Мілоша у 2004 році оцінка його творчої спадщини все менше включає голоси критиків-патріотів, які вважали Мілоша недостатньо польським або взагалі непольським письменником, звертаючи увагу на його литовське походження, космополітичні погляди та емігрантську долю. Загальноприйнятим стає бачення Чеслава Мілоша як одного з найвидатніших поетів нашої епохи. Його поетичні твори захоплюють читача розмаїттям мотивів, глибиною символіки, унікальним поєднанням філософських рефлексій і ліризму, живою образністю та силою діалектичної думки, а також моральною силою та переконливістю.

3.2. Українські переклади творчості Чеслава Мілоша

Після отримання Чеславом Мілошем Нобелівської премії у 1980 році його твори починають перекладати українською мовою вітчизняні літературознавці, письменники та поети. 1985 року у видавництві «Сучасність» (США) публікується книга «Поневолений розум», перекладена українською мовою Богданом Струмінським. Однак переклад був далекий від сучасної літературної мови, оскільки український дієвець перебував в еміграції у США через втечу від російської влади та утиск українського самвидаву. Однак, саме цей переклад «Поневоленого розуму» вважається початком знайомства українського читача з творчістю Чеслава Мілоша.

З 1991 року і до кінця 90-х років твори Мілоша в українських перекладах були представлені здебільшого завдяки публікаціям у часописах, особливо в журналі іноземної літератури «Всесвіт». Редакція журналу, відчувуючи зміни в політичному кліматі того часу, почала активно друкувати західних авторів, які були абсолютно невідомі українському читачеві. Особлива увага приділялася тим авторам, які різними способами активно протистояли радянській системі. Серед них був і Чеслав Мілош. У 1991 році на сторінках декількох номерів «Всесвіту» було розміщено переклад «Поневоленого розуму» у рубриці «Свідoctва епохи». Микола Рябчук, головний редактор журналу, детально пояснює появу перекладу польського поета: «Це була перша Мілошева книжка, яка потрапила мені в руки, і я, вражений глибиною й проникливістю аналізу та загальною актуальністю тексту, постановив собі докласти максимальних зусиль до публікації» [14, с. 444–445].

На початку 90-х років ХХ ст. твори Чеслава Мілоша перекладали також за підтримки Миколи Рябчука у часописах «Всесвіт» та «Сучасність». Спочатку це були вибрані поезії та два есеї, які опублікували у журналі «Сучасність» (1 січня 1993 рік): «Для Геракліта», «Le transsiberien», «За Уралом», «Тритони», «Пан Анусевич», «Бернардинка», «Родовід», «Бричка у надвечір'ї», «Хасидська притча», «Із записника офіцера Рудольфа Грьоте», «Рік 1945», «З нею», «Ясна

свідомість» (есеї), «Монархи» (есеї). Названі твори перекладені українською поеткою Наталкою Білоцерківець.

Згодом українських митців стали приваблювати найбільш популярні книги польського поета: «Родинна Європа», перекладена Юрієм Іздриком, «Абетка» – Наталкою Сняданко, «Придорожній песик» – Яриною Сенчишин.

Наразі в Україні вже опубліковано декілька книг поета, а його вірші з'являються у різних престижних антологіях. Українські переклади Чеслава Мілоша сьогодні стали більш доступними порівняно із 90-ми роками, проте не настільки розповсюдженими, як хотілось би. І говорити про те, що його творчість мала сильний вплив на українську літературу не можемо. Хоча якщо проаналізувати ідеї та проблеми, які він порушував у своїх творах, то можна стверджувати, що вони є безперечно актуальними для нашої країни.

У ХХІ столітті посилюється увага з боку українських перекладачів до есеїв Чеслава Мілоша. Наприклад, збірка «Земля Ульро» вперше перекладена Наталею Сидяченко, яка окрім перекладу здійснювала також дослідження мови польського поета. Окрім того, нею був здійснений переклад автобіографічної прози «Долина Ісси». На думку перекладачки, повість «Долина Ісси» – чи не найскладніша річ Мілоша: «Попередню книжку цього ж видавництва теж укладала я та збирала до неї переклади віршів. І коли я бралася за повість після поезії, було страшенно цікаво. Це одна з найскладніших для мене книжок, передусім композиційно, бо це проза, написана поетичною мовою. Вона про те, як ти стаєш тим, ким насправді був, у що був закорінений» [23].

До перекладу збірки есеїв Чеслава Мілоша «Велике князівство літератури» були долучені А. Павлишин, О. Коваленко та І. Ковальчук, серед вибраних есеїв було «Видіння над затокою Сан-Франциско». Перекладачі зберегли атмосферу та стиль польського письменника, передали не лише слова й зміст, але й емоційну та інтелектуальну сутність есеїв. Упорядники й перекладачі цієї збірки спробували найбільш точно та різнобічно представити українцям Мілошевий характер. Добірка, про яку йдеться, є повністю

оригінальною – вона не має аналогів в інших виданнях, а її композиційна побудова доволі глибоко обдумана.

Збірка «Про агонію Заходу» («Дванадцять польських есеїв») була перекладена у 2001 році Ігорем Пізнюком. З великої кількості творів було вибрано передусім есеї, які, попри час своєї появи, досі залишаються актуальними для українців. Ще одним відомим перекладачем есеїв Мілоша був В. Лозинський. Україномовна версія «Родинної Європи» вийшла фрагментом у польському числі часопису «Потяг 76», а повністю текст був опублікований 2007 року у видавництві «Літопис». Як зазначала Л. Стефановська, яка й переклала книгу, «Родинна Європа» з'явилася через прагнення Мілоша показати західним читачам «[...] у чому полягає феномен походження з тієї іншої, згідно з їхніми уявленнями, – „гіршої” частини Європи, які труднощі мусиш пережити, якщо походиш звідтіля, на чому ґрунтується драматизм історичних подій, які формували позицію і ментальність східного європейця» [21, с. 359]. Перекладачка говорить про те, що саме актуальність теми «Родинної Європи» в контексті подій, що відбуваються на території України, спонукали її до перекладу саме цього твору. Адже у ньому польський письменник порушує проблеми національного самовизначення, культурної приналежності та цивілізаційного вибору, що так притаманні нашій державі.

До перекладу «Родинної Європи» також був долучений Юрій Іздрик, який під час презентації книги у 2007 році у Львові поділився досвідом перекладу та висловив власне бачення ідеї твору. Варто також згадати про важливість післямови Л. Стефановської до «Родинної Європи» – це своєрідний путівник до твору Чеслава Мілоша, в якому детально проаналізовано кожен розділ книги, окреслено коло проблем, продемонстровано важливість книги для українського читача.

Невелика кількість поезій Чеслава Мілоша перекладена українською мовою також Є. Очеретяним, який переклав вірші «Пристойніш було би не жити», «Пісня про порцеляну», «З нотатника офіцера Рудольфа Грьоте», натомість К. Федорович здійснила переклад поезій «Визнання» та «Сенс».

У 2012 році доволі об'ємну збірку вибраних поезій Чеслава Мілоша опублікувало видавництво «Темпора», переклад віршів здійснили С. Жадан, Т. Прохасько, К. Москалець, О. Сливинський, Ю. Андрухович, Д. Матіяш, Б. Матіяш, О. Коцарев, Ю. Стахівська та М. Кіяновська.

Отже, український перекладацький досвід творчості Чеслава Мілоша можна умовно поділити на два етапи:

- до початку ХХІ століття, коли вибрані твори польського поета з'являлись в українських перекладах лише на сторінках часописів, зокрема еміграційних;
- з початку ХХІ століття, коли найбільш популярні твори Чеслава Мілоша перекладали українські літератори та публікували їх уже самостійними виданнями.

На основі проаналізованих джерел можна сказати, що причинами, які спонукали українських авторів до перекладів творів Чеслава Мілоша були насамперед популярність після отриманої ним Нобелівської премії, порушення проблем державної незалежності та ідентичності, засудження тоталітаризму та комунізму, звернення до історії творення культури та держави.

3.3. Вплив Чеслава Мілоша на нові літературні покоління

Чеслав Мілош відомий своєю здатністю поєднувати глибокі філософські роздуми з поетичною формою. Його твори часто торкаються питань віри, етики, свободи та людської природи, що вплинуло на багатьох поетів, які прагнули дослідити подібні теми у своїй творчості. Його есеїстичні твори допомогли багатьом митцям глибше зрозуміти складні моральні дилеми ХХ століття. Особливо це стало відчутно після виходу у світ «Поневоленого розуму». Один з дослідників творчості Чеслава Мілоша С. Бараньчак говорив про книгу «Поневолений розум», що попри складність її придбання у той час, всі про неї знали й на всіх вона мала вплив: «Я знав таких своїх ровесників,

яким читання „Поневоленого розуму” допомогло провести докорінну переоцінку їхнього життя. Засмальцьовані й подерті до неможливості примірники паризького видання 1953 року кружляли з рук до рук, позичені часом на прочитання на одну ніч; у багатьох випадках це була ніч, яка прояснювала розум назавжди...” [2, с. 168]. Як бачимо, автор стверджує, що книга мала вплив не лише на тогочасну верхівку суспільства, але й на звичайних людей.

Щоб проаналізувати значення твору «Поневолений розум» для українських митців та читачів, наведемо цитату Миколи Рябчука, який у 1994 році зустрівся з Чеславом Мілошем та взяв у нього інтерв'ю. Рябчук згадує, що польський поет скептично відреагував на актуальність даного твору для українців, оскільки вважав, що комунізму на території України був знищений разом з тоталітаризмом. Натомість український дієвець категорично заперечив це, сказавши що «[...] колаборація інтелектуалів з абсолютно аморальною, цинічною і безвідповідальною владою й далі залишається найбільшою проблемою незалежної України, а тому „Поневолений розум” Ч. Мілоша повинен бути не тільки виданий, але стати настільною книгою кожного українського журналіста, письменника й інтелігента» [18, с. 10]. На жаль, його слова значною мірою актуальні й до сьогодні.

Якщо ж говорити про вплив творчості Чеслава Мілоша на польських письменників, то варто згадати Віславу Шимборську. Мілош і Шимборська мали великий взаємний вплив і високо цінували творчість один одного. Мілош був одним із перших, хто помітив і підтримав талант Шимборської. Він писав позитивні рецензії на її твори, відзначав її унікальний підхід до поезії та глибину її ліричних образів. Мілош також сприяв поширенню її творчості за межами Польщі, рекомендував її твори для перекладу іншими мовами.

Шимборська, своєю чергою, завжди відгукувалася про Мілоша з великою повагою, наголошувала на його інтелектуальній глибині та здатності поєднувати різні культурні впливи у своїй поезії. Вірші Шимборської – наступної після Мілоша лавреатки літературної премії Нобеля (1996) – іноді

перегукуються з темами, важливими для Мілоша, хоча її підхід залишався унікальним.

Відображення заангажованої соцреалістичної поезії, ідеологічне поневолення молодого людини, що є одними з ідей у творі «Поневолений розум», простежуються у творчості Віслави Шимборської. У її перших збірках «Для того живемо» (1952) та «Питання до себе» (1954) «людина в поезії свідомо власної скінченності, однак не полишає намагань чинити спротив забуттю» [19]. У вірші з промовистою назвою «Написання автобіографії» поетка з терпкою іронією описує складники символічного життєпису – тих офіційно задокументованих деталей життя, що людина залишає по собі. Проблеми, що їх порушує Шимборська у цій поезії, дуже близькі до проблем, втілених у книзі «Родина Європа» Чеслава Мілоша.

Звісно, і сам Чеслав Мілош був глибоко переконаний, що його творчість покликана викривати та руйнувати тодішні ідеологічні поневолення, у своїй поезії «Кузня» писав: «я був покликаний писати для того, щоб речі прославляти, тому що вони суцї» [13, с. 103].

Завдяки своїй творчості Мілош допоміг поширити польську та світову літературу. Його власна літературна спадщина є прикладом того, як можна інтегрувати різні літературні традиції, створюючи твори, що резонують на міжнародному рівні.

Як уже зазначалося, Чеслав Мілош був активним критиком тоталітарних режимів, особливо комуністичної влади у Польщі. Його політична позиція й літературна діяльність надихнули багатьох поетів та письменників зайняти активну громадську позицію, боротися за свободу слова та права людини. Серед них був і польський поет Збігнєв Герберт. Взаємини поетів не завжди були гладкими: Герберт критикував Мілоша за його еміграцію й вважав, що поет повинен залишатися у своїй країні, навіть якщо це пов'язано з труднощами. З іншого боку, Мілош вважав, що на відстані від Польщі він може відкрито висловлюватись про події, що відбуваються в його країні.

Однак, попри ці суперечності, між Мілошем та Гербертом панувала взаємна повага. Вони визнавали талант один одного й розуміли важливість своєї ролі у польській літературі. Їхні поезії часто відображають взаємний вплив, у них можна знайти перегуки один з одним.

Як і Мілош, Герберт часто звертався до історичних і філософських тем у своїй творчості. Хоча Гербертова поезія надзвичайно складна й іронічна, але вона завжди була дуже патріотичною. Катажина Герберт наголосила під час розмови з Яцеком Заковським: «Лише дві речі були для нього воістину важливі: історія та Польща» [7]. Його поезія є відображенням ідей незалежної Польщі від переслідувачів Німеччини та росії. Його ліричними героями, як і в Мілоша, були звичайні громадяни, скривджені, вразливі та слабкі. І тому для нього, як і для Мілоша, поняття імперії є абсолютно негативним.

Аналізуючи творчі взаємозв'язки Чеслава Мілоша з польськими митцями, необхідно виокремити Тадеуша Ружевича – поета й драматурга, творчість якого часто втілювала людську природу та моральні дилеми. Мілош визнавав талант Ружевича та його здатність відображати жорстокість війни та складність людського існування, як у поезіях «Вірші без жодного заголовка» (1947), «Неспокій» (1947), «Рецепт на життя» (1964) та ін. Мілош акцентував, що Ружевич має унікальний голос у польській літературі, здатний передати складні теми простою й зрозумілою мовою. Попри різні стилі, у творах Мілоша й Ружевича можна знайти спільні теми. Обидва поети часто зверталися до питань людської природи, моральності, війни та страждання, використовували особистий досвід для створення поезії, яка була водночас унікальною та універсальною.

Якщо говорити про наступну генерацію польських творців літератури, які звертаються до творчості Чеслава Мілоша, варто виокремити Адама Загаєвського, Ольгу Токарчук, Юлію Фідлер.

Адам Загаєвський, відомий польський поет та есеїст, часто звертається до філософських та історичних тем, наслідуючи підхід Мілоша. Загаєвський, як і Мілош, поєднує особисті переживання з глибокими роздумами про людське існування, історію та культуру. У своїх творах часто розмірковує про природу

буття, мистецтво та роль поезії. Його вірші та есеї досліджують складні питання, як сенс життя, краса та трансцендентність. Цей підхід нагадує творчість Мілоша, який також використовував поезію для дослідження філософських проблем. Наприклад, у вірші «Спробуй оспівати скалічений світ» Адам Загаєвський підносить питання про красу у світі, сповненому страждань, і про роль поета в оспівуванні цієї краси. Також Загаєвський, подібно до Мілоша, часто звертається до теми історії, особливо історії Європи та Польщі. Він розглядає історичні події через призму особистих переживань, роблячи історію більш доступною та зрозумілою для читача: «Історія, ти пануєш над нами, але ми не раби твої. Ми пам'ятаємо наші радощі та печалі, ми тримаємося свого, як діти, що бояться втратити матір» [10]. Ці слова відображають складні взаємини між людиною та історією, нагадуючи про те, що, попри владність історичних подій, індивідуальні переживання залишаються важливими.

Загаєвський відкрито визнавав вплив Мілоша на свою творчість, часто цитував Мілоша у своїх есеях, звертався до його ідей. В одному з інтерв'ю Загаєвський говорить: «Чеслав Мілош був для мене не лише великим поетом, але й вчителем, який навчив мене бачити світ у всій його складності та красі» [3]. Як бачимо, Адам Загаєвський продовжує традицію Мілоша, створюючи поезію та есеї, що розкривають глибокі філософські та історичні теми, пропонуючи читачам новий погляд на світ та їх місце у ньому.

Продовжуючи досліджувати проблему впливу Чеслава Мілоша на наступні покоління письменників, проаналізуємо взаємозв'язок із творчістю Ольги Токарчук, п'ятої польської лауреатки Нобелівської премії з літератури (2018), чії твори часто досліджують питання ідентичності, історії та людського існування, що підтверджує вплив Мілоша. Токарчук, як і Мілош, вміло поєднує особисті переживання з універсальними темами. Її герої часто переживають внутрішні конфлікти, що відображають загальні питання людської природи та сенсу життя: «Життя кожного з нас – це мозаїка з безлічі маленьких шматочків, кожен з яких має своє місце і сенс» [22].

Ольга Токарчук також жила в еміграції, хоч і не в тривалій. Тему переміщення, відчуженості та пошуку дому вона порушує у своєму романі «Бігуни» («Ми всі шукаємо місце, де могли б знайти спокій, але чи існує таке місце взагалі?»). Цей підхід до теми еміграції та пошуку ідентичності говорить про вплив Мілоша, який часто писав про своє життя в еміграції та про складні взаємини з рідною країною.

Чеслав Мілош був глибоко занурений у питання моралі та етики, і ці теми також присутні у творах Ольги Токарчук. Вона часто звертається до моральних дилем, які стоять перед її героями, досліджує питання добра та зла: «Добро і зло не завжди зрозумілі й очевидні. Іноді вони переплітаються так тісно, що важко зрозуміти, де закінчується одне й починається інше» [22]. Цей етичний вимір, який є ключовим у творчості обох письменників, підкреслює їхнє прагнення до глибокого розуміння людського буття.

Дослідження рецепції творчості Чеслава Мілоша серед українських літераторів та літературознавців показали, що внаслідок радянського цензурування з його творами мало хто був знайомий до часів незалежності України, проте згодом ситуація кардинально змінилася. Однією з основних проблем, яку сьогодні продовжують досліджувати українські літературознавці, є унікальність сприйняття Чеславом Мілошем Європи як специфічного географічно-культурного простору. Можливо, саме прочитання українського перекладу «Родинної Європи» дало поштовх для активізації дискусій на цю тему серед українських інтелектуалів.

Український історик Ярослав Грицак слушно написав у своїй статті: «Мілош – з території так званого пограниччя – між Москвою та Берліном, де людина рідко мала свій голос. Немає випадків, щоб автентичний голос з пограниччя звучав так сильно, як голос Мілоша. Мене вразило в його творах те, що часто основною дійовою особою в них є диявол, який присутній на території пограниччя. Вперше він зустрічає диявола в Києві, на вокзалі... Згодом – коли приходить Червона армія... В нас цієї історичної пам'яті не існує, її в нас абсорбувала Москва. Великі міста і центри не розуміють цього. А

Мілош все життя пробував це казати» [6]. Отже, бачимо що творчість Чеслава Мілоша є цінним джерелом інформації для українців, адже поет відображає дійсний стан речей, які відбувались у той час не лише на території Польщі, але й на території України. «Мілош – дуже важливий нам, як модель. Українському суспільству потрібні такі символи, як Мілош, в тому числі. Тому наша ідея (дискусії) – показати, що головна трагедія пограниччя – сутичка цивілізацій, кривавих цивілізацій, у якій видно обличчя диявола. Нам треба зрозуміти, що у такій ситуації робити, яким голосом говорити», – переконливо пише Ярослав Грицак [6]. Натомість український поет Сергій Злущий, який переклав та видав збірку поезій Чеслава Мілоша, вважає, що Мілош – поет не для масового читача: «Він просто надзвичайно складний, він інтелектуальний – це для одиниць» [17].

Схожість творчості Чеслава Мілоша та Василя Стуса досліджувала Т. Михайлова, яка у своїй праці розглянула «проблему збереження/втрати письменником власної індивідуальності, важливим складником якої є національна ідентичність» [12]. Аналізуючи есей «Альфа, або Мораліст» Чеслава Мілоша та літературно-критичну розвідку «Феномен доби» («Сходження на Голгофу слави») Василя Стуса, науковиця зіставляє мотиви письменників перевдягання й вдавання себе за іншого, виконання ролі державного письменника та втрату індивідуальності. Причиною такого феномену в обох випадках є тоталітарний тиск з боку проросійської влади на творчість вільних письменників.

Ідейні запозичення з творчості Чеслава Мілоша можна побачити у творах Юрія Андруховича, Оксани Забужко, Сергія Жадана, Тараса Прохаська, Андрія Любки та інших. У романі Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» досліджуються теми пам'яті, історії та людської долі, що перегукуються з роздумами Мілоша про минуле та його вплив на сучасність. Сергій Жадан у своїх віршах та прозі часто звертається до тем морального вибору та етичних дилем, розмірковуючи про війну, мир та людську гідність – подібно до Мілоша, який досліджував ці питання через призму польського та європейського

досвіду. Тарас Прохасько у своїй прозі поєднує особисті спогади та рефлексії з широкими філософськими питаннями, що нагадує підхід Мілоша до поєднання інтимного та загальнолюдського. Андрій Любка часто використовує стиль, який поєднує простоту вислову з глибокими філософськими роздумами, що є характерним для творчості Мілоша.

Вплив Чеслава Мілоша на сучасних українських письменників є багатограним і охоплює різні аспекти – від тематики до стилістики. Його твори стали джерелом натхнення для багатьох українських авторів, які використовують і розвивають ідеї й концепти великого польського письменника у своїх власних творах. Через це творчість Мілоша продовжує жити у нових контекстах та епохах, залишаючи свій слід у літературному процесі України. Проте на науковому рівні це питання залишається недостатньо розкритим та очікує детального вивчення й аналізу.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота присвячена одній із ключових тем творчості видатного польського поета й прозаїка Чеслава Мілоша – його поетичному месіанству. Проведене дослідження дозволило не тільки виявити месіанські мотиви у його поезії, що набули особливої актуальності в контексті повоєнної дійсності, але й глибше зрозуміти, як вони відображаються на тлі історичних катастроф та особистих досвідів автора.

Месіанські мотиви – ключові у творчості Чеслава Мілоша, яка привертає увагу як сучасних читачів, так і літературних критиків. Поетичне месіанство Мілоша, глибоко вкорінене у польській культурній традиції та історичному досвіді, відкриває широке поле для інтерпретацій та роздумів – від універсальних питань людського буття до національних ідей.

Поетичне месіанство Мілоша втілює пошук сенсу життя у складних історичних обставинах, у контексті історичних драм Польщі. Для сучасних

читачів ці мотиви резонують із нинішнім світом, який переживає соціальні та політичні кризи. У цьому контексті месіанство Мілоша стає джерелом надії та віри в можливість змін на краще. Часто поетична місія трактується Мілошем як заклик до моральної відповідальності та активної участі в житті суспільства. Критики звертають увагу на те, як ці мотиви переплітаються з іншими темами, як історія, пам'ять, ідентичність та пошук істини, що особливо відображено у книгах прози «Родинна Європа», «Долина Ісси», «Континенти», «Над затокою Сан-Франциско» та інших.

Розуміючи морально-філософське та культурно-історичне значення творів Чеслава Мілоша, ним починають цікавитись українські поети, письменники, літературні критики та літературознавці. Творчість автора «Поневоленого розуму» перекладається українською мовою, організовуються виставки та літературні вечори, присвячені польському поетові. Хоч і не так давно й не так швидко, однак його есеї та поезія потрапляють до українського читача та змушують його замислитись про історичне минуле, провести паралелі зі сьогоденням.

Творчість Чеслава Мілоша підносить такі важливі морально-філософські питання, як природа добра і зла, вибір і відповідальність, надія й відчай. Дослідження цих питань сприяє глибшому розумінню їх впливу на людину й суспільство в цілому. Повоєнна лірика Мілоша є важливим свідченням про ті часи, в яких він жив: допомагає зрозуміти, як Друга світова війна та її наслідки вплинули на людей, культуру та суспільство загалом. Дослідження цих творів дозволило краще осмислити ту епоху та історичні події, відлуння яких болісно відчуваємо сьогодні під час боротьби з російським агресором за українську незалежність і демократичну свободу всього європейського світу.

Важливим аспектом нашого дослідження стало виявлення впливу історичних подій, а також інших культурних, літературних та філософських контекстів на формування поетичного месіанства Мілоша. Доходимо висновку, що значний вплив на його творчість мали польські поети-месіаністи доби Романтизму Адам Міцкевич, Юліуш Словацький, Зигмунт Красінський;

західноєвропейські екзистенціалісти Камю, Сартр, Франкл; модерністські літературні традиції Томаса Стернза Еліота, Райнера Марії Рільке, Франца Кафки, Вільяма Батлера Єйтса; середньовічні релігійно-філософські ідеї Святого Августина й Томи Аквінського. Ці літературні й філософські традиції сприяли збагаченню поетичного феномену й розширенню тематичних обріїв творчості Чеслава Мілоша.

Поетичне месіанство у творах Мілоша є складним та багат шаровим феноменом. Воно проявляється через складну систему різних образів і символів, котрі відображають як особисті, так і національні прагнення поета. У своїх віршах він майстерно переплітає історичні події зі своїми філософськими роздумами про долю та страждання людини й народу загалом, застосовує месіанські теми як інструмент для осмислення трагічних подій і пошуків надії на відродження. У своїй повоєнній ліриці Чеслав Мілош звертається до цих тем для того, щоб передати прийдешнім поколінням те, що віра у порятунок може продовжувати жити в їхніх серцях попри жакливі події, які їм довелося й ще доведеться пережити. Після пережитих жахів війни й політичних репресій поет продовжував вселяти у своїх творах віру у можливість відродження людської душі через внутрішні зміни й повернення до духовних цінностей. В його поезії знаходимо роздуми про необхідність очищення від моральних і духовних кривд, завданих лихими часами історії.

Основні месіанські ідеї, образи та символи у творчості Чеслава Мілоша характеризуються глибиною й багатогранністю, вміщують як традиційні для польської літератури елементи, так і новаторські підходи, які свідчать про високий рівень літературного таланту Мілоша. Поет переосмислює класичні месіанські теми, надає їм нових значень та актуальності в умовах сучасної дійсності. Використовує образи Ісуса Христа, Месії, пророків та інші релігійні символи, але інтерпретує їх у контексті сучасних йому історичних і культурних подій. Усі ці поетичні інструменти дають йому можливість створювати унікальні поетичні світи, що поєднують глибокий символізм і реалістичність.

Мілош вірить у важливість збереження культурної ідентичності, що ним розглядається як форма месіанства. Його поетичною місією є відважна відповідальність за моральний та духовний стан суспільства. Його повоєнні ліричні твори часто підносять питання порятунку й справедливості, що є основними аспектами месіанського мислення. Поет розглядає життя людини як шлях до духовного просвітлення, очищення й відродження; своїм поетичним словом прагне воскресити віру в краще майбутнє. Мотиви месіанства у творах Мілоша є своєрідним відгуком на трагедії ХХ століття, нагадуванням про необхідність духовного відновлення та взаєморозуміння між людьми.

Наша розвідка є спробою відкривання інтерпретаційних перспектив глибшого розуміння повоєнної лірики Чеслава Мілоша як месіанської, спробою усвідомлення універсального внеску поета у світову літературу, а також з'ясування істотного значення ідей месіанства у контексті історичних та культурних процесів середини ХХ століття, актуальність яких не вичерпується й сьогодні. Дослідження повоєнної лірики Чеслава Мілоша трактуємо як сутнісно цінне для розуміння історичного та культурного контекстів минулого, а також для осмислення ключових морально-філософських проблем сучасності. Поетичне месіанство відображає глибокий гуманізм Мілоша, що робить його твори актуальними для читачів різних епох. Його геніальна поезія втілює цілу епоху новітньої художньої думки. Своєю творчістю поет гідно репрезентував світові не лише польську літературу, а й міць і напружене пульсування своєї доби – драматичного ХХ століття.

Своєю повоєнною лірикою Чеслав Мілош суттєво вплинув на світову літературу. Його творчість вирізняється не лише високою художньою майстерністю, а й філософською глибиною. Наше дослідження відкриває перспективи для подальших наукових розвідок, що можуть охопити як ширший, так і більш локальний контекст літературної діяльності Чеслава Мілоша та його впливу на польську, українську та світову літературу. Подальші дослідження можуть зосередитись на порівнянні месіанських ідей у творчості Мілоша з іншими поетами його часу, а також на аналізі впливу його поезії на

сучасних авторів, зокрема українських, про що оглядово й водночас концепційно згадано у третьому розділі нашої роботи.

Месіанські мотиви поезії Чеслава Мілоша вплинули на сучасних письменників, які інтерпретують й адаптують його ідеї у своїх творах. Скажімо, багато польських та українських авторів використовують месіанство як спосіб розкриття соціальних і політичних дилем у контексті глобальних криз, віднаходять у творчості Мілоша не лише натхнення, а й літературні моделі для вираження своїх думок і переконань.

На основі проаналізованих літературних джерел доходимо висновку, що причинами, які спонукали українських митців до перекладів творів Чеслава Мілоша були, серед іншого, його популярність після отримання Нобелівської премії, концептуалізація у його творах проблем державної незалежності та ідентичності, засудження тоталітаризму та комунізму, звернення до історії творення культури та держави. Поетичне месіанство Мілоша є актуальним для українського суспільства, тому його літературний доробок необхідно перекладати українською та доносити до українського читацького загалу.

Чеслав Мілош зумів сформулювати ті важливі питання й проблеми, які й сьогодні бентежать інтелектуалів всього світу й у майбутньому стануть предметом нових роздумів. Мілошевий месіанізм безперечно актуальний для сучасного українського літературного процесу, його лірика, написана під час та після Другої світової війни, знаходить живий відгук у наступних поколіннях читачів і письменників, мотивує до пошуку сенсу життя та вищих ідеалів у складному сучасному світі.

На завершення наголосимо, що поетичне месіанство у повоєнній ліриці Чеслава Мілоша є багатогранним феноменом, який передбачає всебічне й глибоке вивчення. Його поезія залишається важливим джерелом натхнення та роздумів для багатьох поколінь, месіанство його поетичного слова щоразу наново свідчить про незламну сили людського духу. Дослідження поетичного месіанства Чеслава Мілоша в сучасному українському літературознавстві та його присутність у живому українському літературному дискурсі – відкрита

тема для подальших наукових студій та рецептивних рефлексій, що суголосні нашій нинішній українській добі випробувань та кривавої боротьби з російським терором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блонський Я. Страх, сні і пророцтва. – «Посестри». – № 85. – URL: <https://posestry.eu/zhurnal/no-85/statya/strakhy-sny-i-prorotstva-cheslav-milosh> (дата звернення: 18.08.2024).
2. Бараньчак С. Передмова до «Поневоленого розуму» Ч. Мілоша. – «Всесвіт». – 1991. – № 7. – С. 167–170.
3. Вишня О. Адам Загаєвський: Важливо уникати пропаганди, бо вона вбиває поезію. – «Варіанти». – 15 квітня 2014 р. – URL: <https://varianty.lviv.ua/publikatsiyi/adam-zahaievskyi-vazhlyvo-unykaty-propahandy-bo-vona-vbyvaie-poeziiu> (дата звернення: 10.05.2024).
4. Горбатенко В. П. Месіанізм як політична хвороба: Чеслав Мілош про Росію. – «Правова держава». – 2022. – Випуск 33. – С. 31–40.
5. Горбатенко В. П. Чеслав Мілош: «Більше за одне життя». Київ: Парламентське видавництво, 2022, 336 с.
6. Грицак Я. Мілош – важлива модель для України. – Zahid.net. – URL: https://zaxid.net/milosh_vazhлива_model_dlya_ukrayini_gritsak_n1236123 (дата звернення: 12.09.2024).
7. Грудзінська-Гросс І. Питання смаку, питання свободи. – «Historians». – 24 лютого 2017. – URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/statti/2123-irena-grudzinska-gross-pytannia-smaku-pytannia-svobody> (дата звернення: 02.12.2023).
8. Довжок Т. Пробуджений... Пізня лірика Чеслава Мілоша. – «Київські полоністичні студії». – 2012. – № 19. – С. 148–152.
9. Забужко О. Уроки Мілоша. – «Всесвіт». – 1993. – № 1. – С. 133–135.
10. Загаєвський А. Поезії. – «Всесвіт». – URL: <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/803/41/> (дата звернення: 10.07.2024).
11. Кеба О. Проблеми реальності і пам'яті у творчості Чеслава Мілоша 1980-1990-х рр. // Культурно-історичні виміри сучасної полоністики: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, м. Кам'янець-Подільський, 10 грудня 2020 р. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Видавництво Рута», 2020. – С. 69–73.
12. Михайлова Т. Проблема національної ідентичності та творчої індивідуальності у прозових текстах Василя Стуса і Чеслава Мілоша. – «Слово і Час». – 2022. – № 2. – С. 69–85.
13. Miłosz Cz. Poezje wybrane / Мілош Ч. Вибрані поезії. Перекл. С. Шевченка. – Львів, 2000, 317 с.

- 14.Нахлік О. Українська перцепція та рецепція прози Чеслава Мілоша. – «Київські політичні студії». – 2010. – Том 15. – С. 443–457.
- 15.Поліщук Я. Уроки творчості Чеслава Мілоша. – «Дніпро». – 2011. – № 7. – С. 144–148.
- 16.Порадецький Є. Чеслав Мілош: Літописець XX століття: Світоглядні питання польських та українських інтелектуалів у дзеркалі творчості Мілоша. – «Український тиждень». – 2011. – № 9. – С. 21.
- 17.Рацибарська Ю. Україна відкриває для себе нобелівського лауреата, польського поета і мислителя Чеслава Мілоша. – 2011. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24356720.html> (дата звернення: 05.12.2023).
- 18.Рябчук М. Замітки до видання «Поневоленого розуму» Ч. Мілоша. – «Всесвіт». – 1991. – № 2. – С. 10–11.
- 19.Савич О. Поезія Віслави Шимборської як оспівування «ди́ва існування». – «Мова і література», 28 червня 2023. – URL: <https://culture.pl/ua/stattia/poeziya-vislavy-shymborskoyi-yak-ospivuvannya-dyva-isnuvannya> (дата звернення: 10.02.2024).
- 20.Северинюк В. М. Чеслав Мілош: Істина є гігієною мови. Рецензія на книгу: Горбатенко В. П. «Чеслав Мілош: «Більше за одне життя». – «Політологічний вісник». – 2022. – № 88. – С. 219–228.
- 21.Стефановська Л. Метафізика провінції. Мілош Ч. Родинна Європа; пер. з пол. Л. Стефановська, Ю. Іздрик. – Львів: Літопис, 2007.
- 22.Токарчук О. Правік та наші часи. – URL: <https://knigoed.club/1710-pravik-ta-inshi-chasi-olga-tokarchuk.html> (дата звернення: 14.06.2024).
- 23.Шевченко С. Чеслав Мілош – мудрець серед поетів: роздуми про творчість Чеслава Мілоша, про зустрічі з ним. – «Українська література». – 30 груд. 2011. – С. 12 – 13.
- 24.Якимчук Л. Мілош у Києві. 2018. – URL: <https://culture.pl/ua/stattia/milosh-u-kyuuevi> (дата звернення: 06.04.2024).
- 25.Franaszek Andrzej. Miłosz. Biografia. – Kraków: Znak, 2011.